

Integracija Nijemaca u hrvatsko društvo - empirijski zapisi iskustava doseljenika iz Njemačke

Maltarski, Natalie

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:311104>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za germanistiku
Odsjek za sociologiju

Natalie Maltarski

**INTEGRACIJA NIJEMACA U HRVATSKO DRUŠTVO
- EMPIRIJSKI ZAPISI ISKUSTAVA DOSELJENIKA IZ
NJEMAČKE**

Diplomski rad

Mentori:

Dr. sc. Velimir Piškorec, izv. prof.

Dr. sc. Krešimir Žažar, doc.

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	
2. Povijest Nijemaca na području Hrvatske	
2.1. Status Nijemaca u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata	
2.2. Nijemci u matičnoj domovini nakon Drugog svjetskog rata	
2.3. Nijemci i Austrijanci u poslijeratnoj Hrvatskoj	
2.4. Nijemci u suvremenoj Hrvatskoj	
3. Migracije	
3.1. Pokušaji definiranja pojma 'migracije'	
3.2. Migracijske teorije i pristupi	
3.2.1. Tradicionalna perspektiva migracija.....	
3.2.2. Nove teorije migracija.....	
3.3. Tipizacija migracija	
4. Njemački iseljenici	
4.1. Statistički podaci o iseljenim Nijemcima	
4.2. Motivi za preseljenje	
5. Noviji termini u proučavanju migracija	
6. Identitet	
6.1. Definicije identiteta	
6.2. Dva pristupa u proučavanju identiteta	
6.3. Kolektivni identitet	
6.4. Identitet u modernosti	
7. Jezik, identitet i integracija	
7.1. Veza jezika i identiteta	
7.2. Jezik i percepcija svijeta	
7.3. Dvojezičnost	

7.4. Jezik, identitet i integracija
7.4.1. Integracija
8. Metode istraživanja
8.1. Ispitanici
8.2. Rezultati
9. Rasprava
10. Zaključak
11. Popis literature

Sažetak: Cilj ovog rada je utvrditi razloge preseljenja Nijemaca u Hrvatsku, stereotipe prema hrvatskom društvu, te integraciju, važnost jezika pri integriranju u novo društvo i doživljavanje osobnog identiteta kod Nijemaca s hrvatskom adresom s obzirom na promijenjenu društvenu okolinu. Empirijsko istraživanje provedeno na 10 sudionika polustrukturiranom intervjuom pokazalo je kako se visokoobrazovani Nijemci u Hrvatsku sele većinom iz poslovnih razloga, te da su se predrasude o hrvatskom društvu u vidu opuštenosti, gostoljubivosti, ljubavi prema dugom ispijanju kava i spontanosti pokazale točnima. To potvrđuju i usporedbe raznih domena svakodnevnog života, od odnosa prema poslu do slavlja. Kod Nijemaca koji žive u Hrvatskoj može se uočiti fenomen transnacionalizma, termin koji ukazuje na istodobnu usidrenost u dvama društvima. Također, činjenica da njemački prijatelji sudionika ovog istraživanja na njima ne vide promjene od trenutka preseljenja u novo društvo, a hrvatski prijatelji sudionika promjene vide, potvrđuje teorije koje zagovaraju pojam identiteta kao promjenjivu strukturu ovisnu o vremenu i prostoru, sklonu prilagodbi.

Ključne riječi: migracije, identitet, transnacionalizam

Summary: The aim of this paper is to determine the reasons for the relocation of Germans to Croatia, stereotypes towards Croatian society, and integration, the importance of language in integrating into a new society and experiencing personal identity of Germans with Croatian address given the changed social environment. Empirical research conducted on 10 participants in a semi-structured interview showed that highly educated Germans move to Croatia mostly for business reasons, and that prejudices about Croatian society in the form of relaxation, hospitality, love for drinking coffee and spontaneity proved correct. This is confirmed by comparisons of various domains of everyday life, from the attitude towards work to celebration. Among Germans living in Croatia, the phenomenon of transnationalism can be observed, a term that indicates the simultaneous anchoring in two societies. Also, the fact that German friends of the participants in this study do not see changes in them since moving to a new society, and Croatian friends of participants see changes, confirms theories that advocate the concept of identity as a changing structure dependent on time and

space, prone to adaptation.

Key words: migration, transnationalism, identity

1. Uvod

U hrvatskom društvu je poznat trend iseljavanja Hrvata u Njemačku, od kraja 1960-ih do danas, u raznim valovima i iz raznih pobuda. Neki Hrvati su se nakon nekoliko godina rada u Njemačkoj vratili u Hrvatsku, dok su neki ostali, te osnovavši u Njemačkoj obitelj, tako postali dio njemačkog društva. Pri preseljenju u Njemačku Hrvati su se morali integrirati u novo društvo, prilagoditi se novoj kulturi i okolini.

Međutim, iako se ne može promatrati kao trend, postoje Nijemci koji su iz različitih motiva u recentno vrijeme migrirali u Hrvatsku. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine u Hrvatskoj živi ukupno 2965 Nijemaca (uključujući pripadnike nacionalne manjine te recentne doseljenike koji su ciljana populacija našeg istraživanja). Kao Hrvati u Njemačkoj, i Nijemci u Hrvatskoj su se našli u novoj okolini, novoj kulturi i novim društvenim normama, što je zahtijevalo prilagodbu. Ovaj diplomski rad će se baviti pitanjem raznih aspekata života Nijemaca u Hrvatskoj, stereotipima Nijemaca o Hrvatima, integracijom i oblikovanjem identiteta u novoj društvenoj sredini.

Ovim radom se želi istražiti sa kakvim stereotipima Nijemci povezuju Hrvate, od kuda ti stereotipi dolaze i jesu li se pokazali točnima, te jesu li se ti stereotipi promijenili kroz iskustvo života u Hrvatskoj. Uz to, fokus je na sličnostima i razlikama koje Nijemci u Hrvatskoj uočavaju u usporedbi sa svojom domovinom, te kako osobno doživljavaju proces integracije. Naposljetku se želi ispitati je li integracija u hrvatsko društvo, te na koji način, preoblikovala njihov osobni identitet, te koju ulogu poznavanje hrvatskog jezika ima u integraciji.

Rad je podijeljen u dva djela, teorijski dio i empirijski dio. Nakon kratkog prikaza povijesti naseljavanja Nijemaca na hrvatsko područje, teorijski dio rada se redom fokusira na povijest Nijemaca u Hrvatskoj, te definicije i diskusiju raznih autora o pojmu *migracije*, njenim tipovima i razlozima. Prikazan je pregled o brojkama recentnije iseljenih Nijemaca iz Njemačke, te njihovim motivima. Nakon toga slijedi prikaz nekoliko definicija i pristupa proučavanju fenomena *identitet*, te je diskutirana veza između identiteta, jezika i integracije, kao i povezanost poznavanja nekog jezika i pogleda na svijet, veze koja utječe na percepciju sebe i svijeta, tako oblikujući identitet. Nakon teorijske rasprave navedenih tema, u radu je predstavljen empirijski dio, istraživanje provedeno na 10 Nijemaca sa hrvatskom adresom. Cilj istraživanja je polusatnim intervjuom uočiti razloge preseljenje Nijemaca u Hrvatsku, sličnosti i razlike u raznim domenama svakodnevnog života u dvama društvima, osobnom osjećaju integriranosti u hrvatsko društvo, te percipiranje vlastitog identiteta s obzirom na promijenjenu okolinu.

Za empirijski dio rada će se koristiti kvalitativna metoda istraživanja, točnije polustrukturirani

intervju na namjernom uzorku. Veličina uzorka dobivenog metodom snježne grude je 10 Nijemaca koji su preselili u Hrvatsku. Razlog korištenja ove metode je želja da se dubinski istraže navedene kategorije, njihove povezanosti i osobna iskustva. Istraživanje će se provoditi samo na Nijemcima koji su prije preseljenja u Hrvatsku većinu života živjeli u Njemačkoj, te prethodne kontakte s Hrvatskom ostvarivali isključivo preko ljetovanja, medija i eventualno prijateljstvima s Hrvatima. Neće biti ispitane osobe koje imaju hrvatske korijene niti takozvani hrvatski povratnici. Empirijska građa bit će transkribirana, te analizirana sa ciljem dobivanja odgovora na postavljena istraživačka pitanja. Empirijski dio rada prikazuje metodu istraživanja, opisuje sugovornike te prikazuje rezultate istraživanja. U raspravi su dobiveni nalazi interpretirani, povezani s nekim od teorija spomenutih u teorijskom djelu rada, te je naposljetku u zaključku sažet cilj istraživanja i dobiveni rezultati.

Cilj rada je utvrditi stereotipe njemačkih imigranata o Hrvatskoj i Hrvatima, te utjecaj života u novoj okolini na shvaćanje vlastitog identiteta. Radom se želi doprinijeti spoznajama o procesu integracije Nijemaca u hrvatsko društvo, temi koja dosada nije na ovaj način istraživana.

2. Povijest Nijemaca na području Hrvatske

Iako i prije 1699. godine Nijemci naseljavaju Srednju i Južnu Europu, od te se godine bilježe veće migracije na ovo područje. 1699. godine potpisivanjem Mira u Srijemskim Karlovcima, okončan je Veliki turski rat, osmanlijska vojska biva protjerana i panonski prostori bivaju oslobođeni od turske dominacije. Ti prostori odonda pripadaju Beču, te austrijski car Karlo IV. započinje naseljavanje Nijemaca na područje Panonske ravnice (Beus Richembergh, 2010:5). Kako bi Panonsku nizinu učinili privlačnijom za naseljavanje, Habsburgovci su "za migraciju davali velika poticajna sredstva, kao npr. besplatna zemlja za obrađivanje, besplatna zemlja za izgradnju kuća, besplatan materijal za gradnju kuća, nekoliko grla stoke te oslobađanje plaćanja poreza na nekoliko godina" (Uzeirbegović 2002:5), a dovođenjem njemačkog naroda htjeli su zaštititi zemlju od osmanlijske invazije. Naseljavanje se odvijalo u tri velika vala, u kojima je na područje tadašnje južne Ugarske sveukupno imigriralo 150 000 Nijemaca. Budući da je nakon prvog vala (1718.-1737.) mnogo njih poginulo, za opstanak Nijemaca u novoj zemlji moralo je doći do drugog vala, koji nastavlja kći Karla IV., carica Marija Terezija. Ideja drugog vala bila je uređivanje gradova, a treći val (1782.-1787.) potaknuo je nasljednik Marije Terezije, car Josip II., s namjerom da doseljenici povećaju ekonomsku vrijednost poljoprivrednog gospodarstva (Beus Richembergh, 2010, Uzeirbegović, 2002). Budući da je novonaseljeno stanovništvo bilo upoznato s tada najnaprednijom agrarnom

tehnologijom, ono je unaprijedilo tamošnju poljoprivredu, te je svojim radom "promijenili kulturni reljef i postali nova pokretačka snaga u cjelokupnom napretku sela i gradova." (Uzeirbegović 2002:7). Nijemci su dolaskom u novu zemlju doveli i svoj odnos prema radu, što je vjerojatno utjecalo i na današnje općeprihvaćeno mišljenje o Nijemcima kao "radišnom, točnom i efikasnom narodu" (Geiger, 1991:323). Iako je od Habsburgovaca inicirano i planirano preseljenje Nijemaca na područje Podunavlja završilo 1789. godine, neki Nijemci su i dalje samoinicijativno nastavili naseljavati to područje (Uzeirbegović 2002:9).¹

No, Panonska nizina u to vrijeme nije nudila pogodne uvjete za život. Bolesti, glad i nedostatak pitke vode uzrokovali su brojne smrti tijekom prvog vala migracija. Ali većina kolonijalista ipak je velikim trudom uspjela izgraditi stabilan poljoprivredni sustav i uvjete za život. Organizacija društvenog života također je bila izazov, jer je izgradnja i financiranje javnih ustanova bilo u rukama doseljenika. Već sredinom 19. stoljeća Nijemci su Podunavlju dali nov, karakterističan izgled. Logično je da doseljenici, odnosno manjine na nekom području, zahvaljujući potrebi za opstankom u novoj sredini, ulažu puno truda kako bi bili ravnopravni sa starim stanovništvom. Zato ne čudi da su Nijemci svojim djelovanjem ostavili velik trag i utjecaj u kulturnom životu Podunavlja (Beus Richembergh, 2010). S vremenom su se izgradile škole, kazališta, a slavenski su starosjedioci na nove susjede gledali kao na strance (Beus Richembergh, 2010:6). "Prostor naseljen Podunavskim Nijemcima bio je jedinstvena državna cjelina kao dio Austro-ugarske Monarhije sve do 1918. godine, a Nijemci su u svim dijelovima Carstva uživali formalno jednaka prava i u biti

1

Ime kojim je domaće stanovništvo nazivalo Nijemce doseljene planskom kolonizacijom je Švabe. Iako je taj naziv nosio pogrđnu konotaciju, kroz povijest su čak i njemački autori prihvatili taj naziv (Donauschwaben). Nijemci i Austrijanci doselili u zemlje Podunavlja nakon planske masovne kolonizacije nisu nazivani Švabama, no postoji jedinstveno ime za sve Nijemce koji su "rođeni i žive izvan Njemačke kao svoje matične domovine" (Beus Richembergh, 1994:4), a to je Folksdojčeri (Volksdeutscher).

Naziv Folksdojčeri označavao je one skupine koji su Nijemci po etničkoj pripadnosti, ali ne i po državljanstvu (Beus Richembergh, 2010.) Također, taj naziv je bio rezerviran za sve Nijemce kao i Austrijance. "Budući da je na tom pojmovnom određenju posebno inzistirala propaganda Trećeg Reicha, ističući narodno jedinstvo svih Nijemaca s matičnom zemljom, odnosno pradomovinom, taj je pojam postao omražen kod većine ne-Nijemaca pa je, uglavnom pod utjecajem ideoloških tumačenja, zapravo nepravedno postao sinonim za nacističke sljedbenike i simpatizere izvan Njemačke" (Beus Richembergh, 2010:23). Budući da je u Hrvatskoj neslužbeno zabranjen naziv Folksdojčeri, a nakon Drugog svjetskog rata niti Nijemci nisu simpatizirali taj naziv, očuvanje identiteta njemačke i austrijske manjine naišlo je na problem. Osim negativne konotacije povezane s tim nazivom, problem je bio i u tome što, propašću ideje Velike Njemačke, Njemačka i Austrija postaju dvije odvojene i samostalne države, tako da jedinstven naziv za državljane obje države više nije legitiman.

privilegirani status u odnosu na slavensko pučanstvo" (Beus Richembergh, 1994:7).

Međutim, uživanje privilegija nije trajalo zauvijek. Potpisivanjem Versajskog mirovnog ugovora, Podunavski Nijemci bivaju podijeljeni u tri države; Mađarsku, Rumunjsku i Kraljevinu SHS. Unatoč obvezi novih država o poštivanju prava nacionalnih manjina na svojim područjima, Nijemci su naglo odsječeni od svoje matične države. Kulturna autonomija nacionalnih manjina, osobito u Kraljevini SHS, biva ukinuta, te se ukidaju škole na njemačkom, kao i pravo glasovanja na izborima. Iako uvjeti za Nijemce nisu bili povoljni, oni se 1920. počinju "kulturno, gospodarski i politički povezivati kroz čitav niz organizacija" (Beus Richembergh, 1994:9).

1933. godine na vlast u Njemačkoj dolazi Hitlerova Nacional-socijalistička stranka. Nijemcima koji ne žive u matičnoj domovini, podijeljenim u tri države, pod pritiskom gospodarske krize i nedostatkom poštovanja od strane starosjedioca, Hitlerove su se ideje o uspostavi novog svjetskog poretka činile ispravne. U Kraljevini Jugoslaviji i ostalim zemljama u kojima su se Nijemci tokom godina naselili, Hitler je jakom političkom propagandom lako našao velik broj sljedbenika (Beus Richembergh, 2002).

Prihvatanjem Hitlerovih ideja, započinje dobrovoljna migracija etničkih Nijemaca u svoju matičnu državu. Migracije su bile dobro organizirane, pod vodstvom Hitlerove vlade, čiji je plan bio osvajanje novih područja, deportiranje lokalnog stanovništva u koncentracijske logore i naseljavanje Nijemaca na nova područja. Iako su jugoslavenski Nijemci u početku bili na strani nacista, ubrzo je velik dio njih uočio kako Hitlerova politika nije dobra.

2.1. Status Nijemaca u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata

23. kolovoza 1945. donesen je Zakon o državljanstvu Demokratske Federativne Jugoslavije, koji dozvoljava oduzimanje državljanstva onima koji su pripadnici naroda onih država koje su bile u ratu protiv Jugoslavije. Dakle, i oni Nijemci koji su dokazali svoju nevinost prema Jugoslaviji, donošenjem ovog zakona mogli su biti protjerani. Nijemcima je od strane Crvene armije oduzeta imovina, imanja, slani su u logore, ubijani, premlaćivani i silovani (Beus Richembergh, 2002:204). Djeca iz mješovitih brakova nasilno su slana u posebne logore i domove, gdje su se provodile posebne odgojne mjere s ciljem asimiliranja. Kako bi izbjegli okrutno ophođenje, mnogi su Nijemci slavenizirali i mađarizirali svoja prezimena, kako bi sakrili podrijetlo. Osim logora za ratne zarobljenike, na području bivše Jugoslavije osnovano je sedamdesetak koncentracijskih logora za ostale pripadnike njemačke manjine. Niti u ovom slučaju brojka nije jasna, tako da je procijenjeni raspon broja zatvorenika između 130 000 i 170 000. Oni sretniji dočekali su deportaciju u

Njemačku i Austriju, dok su, procjenjuje se, 1/3 zatvorenika likvidirani ili umrli u logorima od iscrpljenosti, bolesti i gladi. Najveći logori za etničke Nijemce 1945. i 1946. godine bili su Krndija, Valpovo i Josipovac (Geiger, 1996:228).

"Da je nad njemačkom nacionalnom manjinom planiran i izvršen kulturocid svjedoči sljedeće: planski i sustavno, na temelju posebno donesenih propisa, uredbi ili naloga službenih predstavnika vlasti, od pojedinaca i institucija njemačke nacionalne manjine oduzimate su knjige, arhivska građa i 'drugi kulturno-umjetnički predmeti' te su kulturna dobra od općega značaja sklonjena u depoe, arhive i muzeje, gdje su uglavnom bez potrebnih mjera zaštite i konzervacije bila izložena propadanju, a sve ostalo, osobito knjige, tiskovine i arhivalije na njemačkom jeziku, uglavnom je uništeno spaljivanjem ili recikliranjem; iz javnih knjižnica izdvojen je veći dio fundusa na njemačkome jeziku i uništen; kulturni i društveni domovi, knjižnice i čitaonice pripadnika i organizacija njemačke manjine zatvorene su, devastirane, uništene ili su promijenile namjenu; sve škole za pripadnike nacionalne manjine zatvorene su i onemogućen je njihov rad; sve kulturne organizacije i institucije raspuštene su ili zabranjene bez mogućnosti obnove njihova djelovanja; zabranjene su sve novine i časopisi na njemačkome jeziku; crkve, osobito one čiji su svećenici obavljali euharistijsku i pastoralnu službu na njemačkome jeziku i koje su se nalazile u mjestima s većinskim njemačkim stanovništvom, zajedno sa sakralnom opremom koja je činila dio kulturne baštine njemačke manjine opljačkane su, devastirane ili potpuno uništene, a neke su pretvorene u skladišta i prostore za druge namjene, njemačka groblja teško su oštećena ili preorana; uporaba njemačkoga jezika, nazivlja i pisma zabranjena je ili onemogućena, umjetnička djela, predmeti umjetničkog obrta i materijalna obiteljska ostavština, zatečeni u kućama izbjeglih, protjeranih ili interniranih pripadnika njemačke nacionalne manjine, nisu zaštićeni nego su otuđeni ili svjesno i namjerno uništeni itd." (Beus Richembergh, 2002:210).

Beus Richembergh (1994) također opisuje status i sudbinu Nijemaca na području Jugoslavije po završetku Drugog svjetskog rata. Naglašava činjenicu da se o sudbini Nijemaca na prostoru bivše Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata dugo nije istraživalo niti pisalo. Spominjanje Nijemaca bilo je većinom vezano uz negativne asocijacije, a o pozitivnim stvarima koje su za vrijeme rata činili se nije govorilo. Nemoguće je sa sigurnošću tvrditi koliko se etničkih Nijemaca nakon rata vratilo u svoju matičnu domovinu, jer malobrojna istraživanja iz tog razdoblja navode različite podatke. Vjerodostojnih dokumenata nema. Većina iseljenih Nijemaca nije dobrovoljno odlučila napustiti svoju tadašnju domovinu, već ih je rukovodstvo Njemačke narodne skupine i SS potaklo na vraćanje u Njemačku, kao razlog navodeći osvetu komunista i partizana. Oni koji nisu sami

otišli, vrlo su brzo protjerani. Prognani nisu bili samo oni koji su pomagali okupatorskom režimu, "nego je pod njen udar došla svaka osoba njemačke narodnosti koja se nije direktno suprotstavila nacizmu... Žrtve kolektivne odmazde nisu bili samo oni Folksdojčeri koji su mogli dokazati svoje sudjelovanje u narodnooslobodilačkoj borbi ili barem njeno potpomaganje. Svima ostalima slijedilo je upućivanje u logore i konfiskacija imovine ..." (Geiger, 1994:120). Drugim riječima, svatko tko nije mogao dokazati svoju nevinost smatran je krivim, te je trpio posljedice. "Biti Nijemac značilo je ponijeti teret kolektivne krivnje za sve ratne strahote i ispaštati imovinom, čašću i životom" (Beus Richembergh,2020:201).

Iako ni popisi stanovništva prije rata nisu bili precizni, Geiger (1994:121-122) navodi da njemački autori procjenjuju brojku Nijemaca u Kraljevini Jugoslaviji uoči Drugog svjetskog rata na 600000 - 750000. Provođenjem prvog popisa stanovništva u novoj Jugoslavenskoj državi, ustanovljena je brojka od 55337 etničkih Nijemaca, od čega u Hrvatskoj 10144.

Trend iseljavanja ovdje nije stao, što se primjećuje i u popisu stanovništva iz 1981. godine, kada je Jugoslavija brojila 8712 etničkih Nijemaca, a Hrvatska 2175. Godine 1991. Hrvatska broji 0,1% etničkih Nijemaca. Preostali Nijemci i Austrijanci ponovno ne uživaju status nacionalne manjine, što se očitovalo između ostalog u činjenici da u socijalističkoj Jugoslaviji nisu dobili obrazovanje na njemačkom jeziku, te da su im oduzete političke i građanske slobode. Nijemci koji su odlučili ostati na području Jugoslavije morali su se asimilirati i ne naglašavati svoje podrijetlo.

Može se reći da su od jedne jake i na kulturu i ekonomiju utjecajne kolonije ostale samo krhotine.

2.2. Nijemci u matičnoj domovini nakon Drugog svjetskog rata

Povratak izbjegličkih Nijemaca nakon Drugog svjetskog rata u Austriju i Njemačku nije nudio dobru budućnost. Osim problema poput gladi, neimaštine i loših radnih uvjeta, puno podunavskih Švaba zapravo je prvi put došlo u svoju matičnu zemlju, te nisu imali uvjete za asimilaciju. Nepoznavanje standardnog njemačkog jezika i običaja, problemi s dobivanjem državljanstva, samo su neki od razloga zbog kojih se na prognanike u njihovoj matičnoj zemlji gledalo kao na građane drugog reda. Takvo okruženje navelo je mnoge da novi početak potraže u drugim zemljama, kao što su Kanada, SAD i Južna Amerika (Beus Richembergh, 2020:212).

2.3. Nijemci i Austrijanci u poslijeratnoj Hrvatskoj

Dugo vremena nakon Drugog svjetskog rata Nijemci su u Hrvatskoj bili smatrani zločincima, te im je nametnuta kolektivna krivnja. Jugoslavenska i hrvatska djeca su u školi učila da su Nijemci beskompromisno zločinci. Nekolicina je histografa pokušavala prikazati drugu stranu događaja, ne umanjujući zločine Njemačke nad Jugoslavijom, ali i ne skrivajući činjenice da su nakon rata partizani proveli etničko čišćenje nad Nijemcima. Međutim, svjesni da njihovi radovi s objektivnom istinom i prikazivanjem maltretiranja Nijemaca ne bi bili objavljeni, naposljetku su se lišili takvih zaključaka.

Te tenzije su trajale do 70-ih godina 20. stoljeća, kada kreće val privremenih migracija Jugoslavena na rad u Njemačku. Tih godina bilježi se visoka razina gospodarskih i političkih odnosa između Jugoslavije i Njemačke. Važno je napomenuti kako je u to vrijeme stav Jugoslavije o Nijemcima i dalje bi isti. No, tadašnja njemačka socijaldemokratska vlada, ponukana strahom da ne bude okarakterizirana kao simpatizer nacizma, nije prema Jugoslaviji imala negativan stav. O temi genocida nad Nijemcima se nije debatiralo, već su događaji nakon rata prihvaćeni kao "samorazumljiva posljedica nacističke politike" (Beus Richembergh, 2020:220).

Njemačka koalicijska vlast Kiesinger-Brandt 1968. godine odlučuje obnoviti diplomatske odnose s Jugoslavijom. U susretima i diplomatskim razgovorima političara obiju država se raspravljalo o gospodarskim odnosima, suradnji u sferama kulture i tehnologije, no sudbinu Nijemaca u Hrvatskoj nije se spominjalo.

2.4. Nijemci u suvremenoj Hrvatskoj

Nakon pada broja njemačke i austrijske manjine u Hrvatskoj kroz 40ak godina, od 1980-ih se bilježi rast ovih manjina na hrvatskom području. 1990. godine, osamostaljenjem Republike Hrvatske i zahvaljujući parlamentarnoj demokraciji, Nijemcima je napokon priznat status nacionalne manjine i vraćena mogućnost organiziranja i udruživanja (Beus Richtembergh, 2020:226). Tako je broj Nijemaca u Hrvatskoj od 1981. do 2011. porastao sa 2175 na 2965 (Državni zavod za statistiku). Iz popisa stanovništva provedenog 2001. godine jasno je kako najveći broj Nijemaca u Hrvatskoj živi u Osječko-baranjskoj županiji (33,22%), dok je Zagreb na drugom mjestu po broju njemačkih stanovnika (9,93%). Najmanje ih je u Ličko-senjskoj županiji (0,21%). Od ukupnog broja stanovnika Hrvatske 2001. godine, Nijemci čine 0,07% populacije. Oni su trinaesta nacionalna

zajednica po brojnosti (Zavod za statistiku). Nijemci su danas nacionalna manjina, te u Hrvatskoj imaju četiri aktivne nevladine udruge njemačke i austrijske nacionalne manjine : Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj, Njemačka narodnosna zajednica- zemaljska udruga podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Narodni savez Nijemaca Hrvatske, Udruga Nijemaca i Austrijanaca. (Vlada RH- Ured za ljudska prava i nacionalne manjine, ljudskaprava.gov.hr)

3. Migracije

Budući da se u radu analizira integracija njemačkih migranata u hrvatsko društvo, valja objasniti što su migracije, proučiti znanstvene teorije i pristupe migracijama, te navesti neke činjenice glede iseljavanja Nijemaca iz Njemačke.

Iako migracije stanovništva uočavamo još od pretpovijesti, u novijoj povijesti se bilježi rast interesa za ovaj fenomen. U recentnije doba nalazimo multidisciplinarnu pristupe u proučavanju ovog fenomena, a kao razlog tome Babić (2002:119) navodi "jačanje svijesti o ljudskim pravima i slobodama". Drugim riječima, migracije kao kretanje same po sebi nisu u fokusu interesa većine autora, već se one povezuju s kulturološkim, ekonomskim i političkim posljedicama.

Sociologija migracija je prije 60-ih godina 20. stoljeća bila najzastupljenija u SAD-u, zato što su SAD zemlja u koju se oduvijek puno migriralo. U njemačkom govornom području ovaj fenomen postaje interesom mnogih istraživača upravo 60-ih godina 20. stoljeća, što se može povezati s činjenicom da je to razdoblje u kojem pripadnici mnogih naroda migriraju u Njemačku s ciljem nalaženja boljeg posla od onog u svojoj zemlji. Pedesete godine 20. stoljeća je vrijeme kada u Njemačku počinju pristizati radnici iz drugih država. Italija i Njemačka 1955. godine potpisuju ugovor o "regrutiranju privremene migrantske radne snage - gastarbeitera" (Mesić, 2002:319), a slične ugovore 60-ih godina s Njemačkom potpisuju Španjolska, Turska, Grčka, Maroko, Portugal i Jugoslavija (Mesić, 2002:319). Takav val radnih migranata i kod njemačkih znanstvenika pobuđuje interes za spomenutu temu.

3.1. Pokušaji definiranja pojma 'migracije'

Prije diskusije neke teme u znanosti, potrebno je jasno definirati pojam interesa, te ga jasno odvojiti od laičkih ideja o njegovu značenju. Iako je tema migracija područje interesa mnogih znanstvenika,

pokušaj univerzalnog definiranja tog termina nije uspio. Različiti autori imaju različita viđenja ovog kompleksnog fenomena. Ipak, kroz nekoliko definicija, moguće je dobiti okvirnu ideju o tome što migracija jest.

Mesić (2002) spominje definicije nekoliko autora koji su se okušali u definiranju pojma migracije. Tako se među njima nalazi ona S. Eisenstadta iz 1954. godine, koji migracije definira kao "fizički prijelaz nekog pojedinca ili neke grupe iz jednog društva u drugo. Ovaj prijelaz obično uključuje napuštanje jednog socijalnog ambijenta i trajno ulaženje u drugi" (Mesić, 2002:247).

J. Ellemers navodi pak sljedeće: "Migraciju shvaćamo kao više ili manje permanentan prijelaz iz jedne sociokulturne sredine u drugu, smještenu na takvoj distanci da je kontakt s izvornom okolinom fizički nemoguć" (Mesić, 2002:248).

Rudolf Haberle (prema Hoffmann-Nowotny, 1970:51) svoje viđenje migracija objašnjava kao "promjenu prebivališta, dobrovoljno ili prisilno, trajno ili privremeno. Preseljenja unutar iste zajednice se ne smatraju migracijom, kao niti putovanja, jer se putnik namjerava vratiti svom prebivalištu".

Iako Everett S. Lee (prema Mesić, 2002) pojam migracije ne razlikuje od kretanja ljudi u smislu preseljenja u drugi stan iste ulice, većina autora se s time ne slaže. Kao argument navode činjenicu da takva vrsta preseljenja, za razliku od mijenjanja mjesta stanovanja u sasvim novu okolinu, nema sociološki značaj. Kao prilog takvom razmišljanju, može se izdvojiti definicija D. Boguea, koji kaže da je termin migracije "rezerviran za one promjene stanovanja koje uključuju potpunu promjenu i ponovnu prilagodbu pripadanja pojedinca nekoj zajednici" (Mesić 2002:245). U njegovoj definiciji jasno je iskazana važnost sociološke komponente u preseljenju, u ovom slučaju prilagodbe. Jasno je da će svaka grana znanosti definirati neki pojam u okvirima u kojima je on za tu granu važan. Tako se razlikuju dvije vrste zainteresiranosti za istraživanje fenomena migracija. Jedna iskazuje izravno zanimanje za proučavanje fenomena migracija (npr. geografija, ekonomija, sociologija, antropologija), dok su discipline poput povijesti i političkih znanosti samo djelomično zainteresirane za ovaj fenomen (Mesić, 2002:240).

Sukladno tome se prilagođava vrsta definicije koja će se u konkretnoj disciplini smatrati niti vodiljom. Zbog nedostatka jedinstvene definicije, ne postoje jednoznačni statistički podaci o točnom broju migranata, razlozima migracija i drugim varijablama, jer svaka zemlja ima svoj pogled na migracije i zakone o istima (u smislu dužine boravka i sl.)

Nakon upoznavanja nekoliko definicija i interpretacija pojma migracije, može se zaključiti kako se autori ne slažu oko varijabli kao što su dužina boravka, daljina preseljenja, trajanje preseljenja, no svi se slažu da migracije predstavljaju kretanje ljudi u prostoru, pod raznim uvjetima i iz raznih pobuda.

3.2. Migracijske teorije i pristupi

Ne postoji jedna, univerzalna teorija migracija, koja bi objasnila njihove uzroke. Migracijskih teorija je puno, a nijedna ne obuhvaća sve segmente. No, Mesić (2002) navodi neke od važnijih teorija, kategorizirajući ih u dvije velike podskupine. To su *tradicionalna perspektiva migracija*, koja obuhvaća ideje skovane početkom 20. stoljeća, temeljene na konceptima "funkcionalističke teorije društvene ravnoteže i zakonima tržišta" (Mesić, 2002:285), te *nova perspektiva*, koja se, razvijajući 1970-ih godina, osim na kritiziranje tradicionalne perspektive, oslanja na strukturalistički pristup.

U nastavku slijedi kratak prikaz nekoliko teorija iz obje skupine.

3.2.1. Tradicionalna perspektiva migracija

Budući da se tradicionalni pristup temelji na "modelu društvenog poretka i ravnoteže", migracija je u ovom vidu u funkciji stvaranja ponovne ekonomske ravnoteže između zemlje primitka i zemlje iz koje migranti odlaze (Mesić 2002:285). Dva osnovna uzroka međunarodnih migracija u kontekstu tradicionalnog shvaćanja su potiskivanje-privlačenje (*push-pull*), te neoklasični pristup analizi uzroka. Najpoznatiji autor koji zagovara shvaćanje uzroka migracija u okviru potiskivanja-privlačenja je Everett Lee. Mesić navodi Leejevo objašnjenje kako su se ranija istraživanja bavila pitanjima čimbenika zemalja iz kojih se migrira, kako i zemalja u koje se migrira. Drugim riječima, interes je na razlozima koji su naveli migrante na odlazak iz svoje matične zemlje, kao i na "privlačne sile" u novoj domovini (Mesić, 2002:292). Ovdje je ponovno važno naglasiti kako će svakoj istraživačkoj disciplini drugi faktori biti zanimljivi. No, istraživanja pokazuju kako objektivni faktori kvalitete života, kao što je na primjer socioekonomski status, nisu uvijek glavni razlozi koji pojedince potiču na selidbu. Osobno (ne)zadovoljstvo i percepcija svog statusa u određenom društvu su, uz socioekonomski položaj, faktor pri razmatranju ideje o migriranju. Važno je istaknuti da se ovdje radi o osobnoj percepciji vlastitog statusa. Neka individua može imati objektivno prestižni i u određenom društvu priznati status, što ne garantira da će ga ona sama tako doživljavati.

"Lee (1966) zaključuje da je pritom najvažnije odrediti činioce temeljene na karakteristikama odredišta i podrijetla koje zapravo određuju migraciju. Kao i u konceptu korisnosti mjesta, i ovdje se naglasak stavlja na mjesto podrijetla i na odredište. Odluka o migriranju ovisi prvenstveno o

posljedicama kombinacije privlačnih (pull) i potisnih (push) činilaca, ali se ta odluka komplicira i mogućnostima interveniranja i preprekama poput obiteljskih veza u zemlji emigracije ili ukupnih troškova preseljenja. Pritom se nikako ne smije zaboraviti da objektivni uvjeti lokacija ne determiniraju migracijsko ponašanje, već njihova percepcija među migrantima." (Božić, Burić, 2005:13)

Nadalje, Mesić (2002) predstavlja drugu veliku teoriju međunarodnih migracija, neoklasičnu, koja upućuje na to da se u doba industrijalizacije pojavljuju radne migracije. One se mogu objasniti činjenicom da radna snaga i kapital nisu prostorno jednako raspodijeljeni. "Gospodarstva s obiljem radne snage u odnosu na raspoloživi kapital imaju male nadnice, i obrnuto gospodarstva s relativnom oskudicom ponude rada- visoke nadnice. Razlike u nadnicama navode radnike na migraciju iz prvih u druge zemlje" (Mesić, 2002:299). Po ovoj makroteoriji, motivi za migriranje nestat će nestankom razlika u nadnicama. S druge strane, Mesić navodi i mikroteorijsku razinu neoklasične teorije, koja pak objašnjava da je odluka pojedinca da migrira iz ekonomskih razloga osobni izbor. To znači da je odluka migracije racionalna, kada pojedinac izračuna da bi njegova zarada na nekom drugom mjestu bila veća.

3.2.2. Nove teorije migracija

Iako se, zbog svog nekonfliktnog viđenja migracija, teoriju interakcijskog pomaka svrstava pod tradicionalne teorije, ona 1970-ih godina ipak otvara nove poglede na migracije, i time čini prijelazno razdoblje ka novim teorijama. Teorija interakcijskog pomaka zagovara da sociološke teorije migracija nisu puko shvaćanje kretanja u smislu mobilnosti potaknute ekonomskim potrebama. Posebno u sociologiji, naglasak je na socijalni mobilitet. Za razliku od Leejevog modela, koji migracije tumači teorijom potiskivanja- privlačenja individua u neki drugi fizički prostor, zagovaratelji teorije interakcijskog pomaka u fokus stavljaju migrante kao kolektiv (Mesić, 2002: 310). Dakle, za istraživanje migracija u sociološkoj znanosti većini autora je bitan migrant kao dio kolektiva i promjena u sustavu društva kao poticaj za migracijom. No, osim činjenice da strukturalne promjene u matičnom društvu svakako predstavljaju poticaj za migriranje, ipak one same po sebi ne dovode nužno do odluke o činu migriranja. One su tek preduvjet za donošenje takve odluke kod svake individue. Prema Mesiću (2002:311), interakcijski pomak "dovodi do promjene u interakcijskom sistemu", ukazuje na nužnost proučavanja upravo tog fenomena u procesu migracija, te poziva istraživače na dokazivanje postojanja tih sistematskih promjena. Kako Mesić (2002:310) navodi, "sama spremnost ljudi na migracije upućuje na strukturalne promjene

koje se tiču društva, kulture i pojedinca, kao tri analitička sustava. Akteri onda nisu utilitarni kalkulanti nego ljudi rukovođeni vrijednostima zajednica kojima pripadaju, djeluju, dakle eminentno voluntaristički, premda ne moraju biti svjesni stvarnog značenja strukturalnih promjena koje ih okružuju".

1970-ih se javljaju novi pristupi objašnjavanju međunarodnih migracija, koji kritiziraju tradicionalno shvaćanje razloga u teoriji ravnoteže. Nove teorije fenomenu migracija pristupaju iz strukturalne perspektive, te razlog traže u politici i ekonomiji, odnosno "tretiraju međunarodne migracije kao integralni aspekt svjetskog kapitalističkog sistema koji se reproducira na nejednakosti i dominaciji" (Mesić, 2002:331). Prema novim teorijama, migracije podržavaju nejednakost među zemljama. Takve teorije nazivane su strukturalno-konfliktne, jer polaze od uvjerenja da između imigracijskih i emigracijskih zemalja postoji sukob. Jedna od novih, strukturalno-konfliktnih teorija je teorija segmentiranog tržišta rada, koja ukazuje na to da "imigracije dolaze ponajprije zbog potreba za određenom vrstom radne snage, ugrađenih u ekonomsku strukturu razvijenih industrijskih društava" (Mesić, 2002:334), dok tradicionalna neoklasična teorija razlog migracija objašnjava isključivo racionalnim kalkulacijama individua. Dok tradicionalno gledište ne ulazi u srž problema, već migracije shvaća kao potragu za boljim nadnicama, teorija segmentiranog tržišta rada razlog nalazi u pretpostavci da se u modernom kapitalizmu na tržištu rada stvaraju dva sektora, kod kojih primarni "producira poslove s vrlo sigurnim radnim mjestima, dobrim radnim uvjetima, visokim plaćama i drugim beneficijama, te sekundarni sektor za kojega je tipična nestabilnost, neugodni i opasni radni uvjeti i niske plaće" (Mesić, 2002:334). Budući da broj domaćih radnika koji pristaju na radne uvjete drugog sektora nije dovoljan kako bi popunio sva radna mjesta, ta mjesta često privremeno popunjavaju imigranti. Imigranti pristaju na spomenute radne uvjete iz dva razloga; koliko god naknada za rad u sekundarnom sektoru bila objektivno mala, ona je i dalje veća no što bi takva vrsta rada bila plaćena u matičnoj zemlji imigranta. Zatim, izostanak prestiža i društvenog statusa za radnike poslova drugog sektora za migrante ne predstavljaju prepreku, jer ionako izbivaju iz svoje zemlje, a zarađenim novcem mogu priskrbiti prestiž u svojoj domovini.

Mesić (2002) navodi da istraživanja pokazuju kako pri migracijama nastaju novi uvjeti, koji postaju samostalni novi uzroci obnavljanja migracija. Pod tim uvjetima smatra "migrantske društvene mreže i nastanak institucija koje podupiru migrante u njihovim ciljevima" (Mesić, 2002:249). Teorija mreža ukazuje na to da odluka o migriranju ne dolazi isključivo zbog ekonomskih razloga. Ona ukazuje kako veze između migranata utječu na povećanje broja međunarodnih migracija." Mrežne veze čine oblik društvenog kapitala na koji se ljudi mogu osloniti u potrazi za vanjskim zaposlenjem" (Mesić, 2002:350), drugim riječima, mreže i poznanstva olakšavaju neke rizike seljenja i smanjuju troškove, te tako početni čimbenici koji navode na migracije više nisu jedini

utjecaj pri migriranju.

Nadalje, postoje institucije koje podržavaju migraciju i olakšavaju njezin čin, a taj fenomen objašnjava teorija institucija. Ovdje postoje dvije vrste institucija, pri čemu je jedna ona iz sfere privatnog poduzetništva i nudi usluge potencijalnim migrantima, u obliku nalaženja posla, smještaja, organiziranja brakova u svrhu dobivanja vize, pa sve do ilegalnih ulazaka u državu i izradu krivotvorenih dokumenata. Druga vrsta institucija su humanitarne i crkvene udruge, koje migrantima pomažu pri snalaženju u novoj zemlji, nudeći savjetovanja, pomoć pri pronalasku privremenog smještaja i sl. (Mesić, 2002:353-354).

Nove teorije dakle pokušavaju razloge migracija naći u dubljim društvenim strukturama i promjenama.

Kod odabira preferirajuće teorije kojoj će se nagnjati pri analizi podataka, u slučaju ovog rada intervjua s Nijemcima u Hrvatskoj, treba imati na umu koga se ispituje. Budući da Njemačka nije zemlja s niskim životnim standardom, neoklasična teorija ovdje ne bi bila primjerena. Ekonomski razlozi nisu razlog migriranja ispitanika u sklopu ovoga rada, te za ovaj konkretan slučaj analiza temeljena na neoklasičnoj teoriji ne bi ispunjavala svoju svrhu. S druge strane, nova teorija interakcijskog pomaka ne vidi migracije kao čin potaknut ekonomskom nejednakošću, ali naglasak stavlja na kolektiv, što u ovom slučaju također nije primjenjivo. Kod fenomena migriranja Nijemaca u Hrvatsku se ne radi o masovnim migracijama, već, uvjetno rečeno, o izoliranim slučajevima, tako da kolektiv u ovoj analizi nije primarni interes. Razlozi migriranja ispitanika su raznoliki, no ekonomski razlozi nisu spomenuti, tako da je za ovaj rad od navedenih teorija najadekvatnija ona E. Leeja, koja razloge migriranja analizira kroz faktore potiskivanja (zemlja emigriranja) i privlačenja (zemlja imigriranja). Budući da faktori nisu definirani (npr. ekonomski, politički i sl.), ova teorija daje najviše slobode za analiziranje odgovora ispitanika.

3.3. Tipizacija migracija

U nastavku će se predstaviti tipizacije migracija različitih autora, s ciljem ukazivanja na činjenicu da ne postoji jedna, općeprihvaćena tipizacija.

Mesić (2002) navodi kako univerzalnim dvočlanim tipologijama pripadaju one poput Wrongove iz 1965. godine, koji migracije dijeli na dobrovoljne i nedobrovoljne, ili kako ih Du Toit (prema Mesić, 2002) naziva, prisilne i dobrovoljne. Ovako opširna podjela možda se čini jasna, no postoji problem jasne granice između ove dvije vrste migracija. Ako neka osoba na primjer nije izravno progonjena iz svoje matične države, no u njoj ne želi ostati zbog loših ekonomskih uvjeta, te zbog

nezaposlenosti i niskog standarda odluči napustiti svoju domovinu, čini li ju to dobrovoljnim ili nedobrovoljnim migrantom? (Mesić, 2002:251) "Ako ljudi nisu neposredno progonjeni, ali ne žele živjeti u totalitarnim i autokratskim režimima, u koju vrstu migranata spadaju? Ekološke promjene, da i ne govorimo o katastrofama i njihovim posljedicama, generiraju sve brojnije migrante koji se mahom ne sele po svojoj želji, ali na odredištima, osobito bogatoga Zapadnoga svijeta, ne mogu dobiti formalni status nedobrovoljnih migranata (izbjeglica)" (Mesić:2002:251). Još jedan primjer opće tipologije je onaj na ekonomske i ne-ekonomske migracije. Budući da su ekonomski razlozi kao motiv za migriranjem često isprepleteni s drugim vrstama razloga, i ova vrsta tipologije nailazi na probleme pri kategoriziranju migranata. Postoje i posebne tipologije, koje neku od spomenutih dimenzija dijele na podvrste. Mesić kao primjer spominje Smithovu potkvalifikaciju unutarnjih migracija, koje dijeli na "migracije iz sela u grad, migracije iz grada na selo, migracije iz jedne provincije u drugu, migracije iz jednog sela u drugo" (Mesić, 2002:252).

Kröhnert (2007) predlaže tipizaciju migracija prema tri faktora. Kao prvi navodi vremenski kriterij, koji se pak dijeli na tri vrste; 1) *kratkoročne migracije*, poput poslovnih putovanja, posjeta, turističkih putovanja, 2) *nepermanentne migracije* i 3) *permanentne*, odnosno trajne. Već u prvom faktoru tipizacije nailazi se na problem jasnoće, jer se dnevne, tjedne, sezonske, pa čak i jednogodišnje migracije teško mogu kategorizirati. Najteže je definirati neku migraciju kao trajnu, jer tek smrću osobe može se zaključiti da je njezina migracija bila trajna. Neki migranti se pred kraj života vraćaju u svoju domovinu, tako da njihov status prema ovoj tipizaciji nije sasvim jasan.

Drugi kriterij naziva prostorni kriterij, pod kojim shvaća unutarnje i vanjske migracije, gdje bi unutarnje bile one unutar neke države (između dva grada, sela i grada i sl.), a vanjske pak prekogranične migracije.

Kao zadnje navodi kauzalne faktore koji obuhvaćaju razloge migriranja. Najopćenitija raščlamba ovih faktora je ona na dobrovoljne i prisilne migracije, iako ni ova kategorizacija nije uvijek jednostavna i jasna. Kröhnert (2007) razlikuje između tri područja kojim članovi nekog društva mogu biti nezadovoljni, te se zbog toga odlučuju na čin migriranja. Jedan skup razloga je nedostatak osigurane fizičke egzistencije, u koji ubraja društva na ratnim područjima ili područjima s uništenim ekosustavom. Kao drugi skup razloga navodi strukture društva koji ne osiguravaju ekonomska očekivanja svojih članova, te naposljetku društva u kojima politički sistem ne omogućava ostvarivanje vlastite predodžbe o životu, odnosno društva u kojima vrijednosti političke države ne odgovaraju osobnim vrijednostima. Sažeto, kako Kröhnert navodi, "migracije se događaju onda kada neko društvo ne uspijeva zadovoljiti očekivanja svojih članova" (Kröhnert, 2007:1).

Friganovićeve (1989) ideja o tipologiji migracija je slična, no ipak nešto detaljnija. On vidi

tipizaciju migracija *po uzroku* ("osvajачke migracije, infiltracija u osvojene krajeve, sustavno preseljavanje, nasilno preseljavanje, političko prebjegavanje i slobodna migracija") (Friganović, 1989:25), zatim *prema dometu* (vanjske i unutarnje), te *prema trajanju* (dnevne, tjedne, sezonske, povremene, definitivne). Spomenute tipizacije se fokusiraju na segmente vremena, prostora i razloga, no vrsta korištene tipizacije u nekom istraživanju ovisiti će o predmetu istraživanja i o fokusu interesa dotične struke. Navedeni primjeri tipizacija su klasični, dok će se u suvremenim istraživanjima veći naglasak stavljati na ekonomske, socijalne i političke faktore, drugim riječima, "sve to ukazuje da je prihvatljiva tipizacija ona koja je u funkciji vremena i prostora i s aspekta struke unutar koje se istražuje prostorno kretanje stanovništva" (Friganović, 1989:26).

Kröhnert (2007) spominje tipologiju Petersena, koji u svom radu 1972. godine također predlaže tipologiju razloga migracija. On razlikuje *konzervativne* i *inovativne* razloge. Konzervativni razlozi potiču ljude na migraciju s ciljem očuvanja postojećeg stanja. Odnosno, pojedinci potaknuti konzervativnim razlozima migriraju kako bi se maknuli od nastalih promjena. Kao primjer daje europske seljake koji migriraju u Ameriku kako bi tamo radili kao seljaci. Suprotno tome, migranti potaknuti inovativnim razlozima migriraju s namjerom postizanja neke promjene.

Važno je napomenuti kako su razlozi često isprepleteni i međuovisni.

U empirijskom djelu rada, odgovori ispitanih Nijemaca s hrvatskom adresom će se analizirati po tipizaciji koju predlaže Kröhnert, jer ona obuhvaća tri važna faktora; vrijeme, prostor, te razloge migriranja, koji su za ovo istraživanje najzanimljiviji. Navedene komponente dovoljno obuhvaćaju faktore koji će u empirijskom djelu rada pomoći pri analizi iskustva Nijemaca u Hrvatskoj.

Od navedenih, Kröhnertova tipizacija je najprimjerenija jer je jasna, nema puno podvrsta, a ostavlja mjesta za nadopunu komentarima i zaključcima.

4. Njemački iseljenici

Znanstvenih istraživanja o Nijemcima koji su emigrirali iz Njemačke nema puno. Razlog tome su slaba zainteresiranost za taj fenomen, te činjenica da je teško doći do podataka o broju emigriranih. Kada Nijemac odluči odseliti iz Njemačke, nije dužan objavit svoje boravište. Također, za prijavu boravišta u novoj državi nije nužno predložiti dokaz o odjavi starog boravišta. Te okolnosti dovode do nejasnog broja iseljenih Nijemaca, što ujedno čini i prepreku istraživanju. Ipak, među malobrojnim istraživanjima tog rastućeg trenda, u ovom odlomku prikazat će se analiza autora L. Sauer i A. Ettea, iz njihovog rada naslova "Auswanderung aus Deutschland" (2007).

4.1. Statistički podaci o iseljenim Nijemcima

Ette i Sauer (2007), također svjesni teškoće pronalaska jasnih podataka, svoje zaključke temelje na prijašnjim istraživanjima, te raznim izvorima podatka. Tako su prikupljanjem raznih statistika, broja odjava boravišta, popisom stanovništva, podacima dobivenih nasumičnim provjerama na granicama, brojem zahtjeva za vize, analizama prijašnjih istraživanja, te prikupljanjem podataka iz zemalja primitka, u svome radu predstavili sliku o broju i sociodemografskim obilježjima iseljenih Nijemaca u recentnije vrijeme. Nakon prikaza podataka o broju i sociodemografskim obilježjima Nijemaca koji su napustili svoju domovinu, slijede prikaz i objašnjenje motiva za migriranjem.

Statistika za godinu 2004. pokazuje drastično veći broj iseljenih Nijemaca u usporedbi s prijašnjim godinama. Također, te je godine po prvi puta nakon 1960. godine zabilježena informacija da je više Nijemaca iselilo iz Njemačke no što se vratilo. Tablica statističkih podataka na internetskoj stranici de.statista.com (njemačkog on-line portala koji prikazuje statistike iz 22500 izvora) pokazuje kako je broj službeno iseljenih Nijemaca 2004. godine dosegao broj od 150.667. Prijašnjih godina istraživanja broj nije premašivao 127.000 godišnje. Prateći rezultate na spomenutoj stranici, uočena je još jedna godina značajna po broju iseljenih Nijemaca, godina 2016. Između 2010. i 2015. godine broj iseljenih Nijemaca varirao je između 133.000 i 149.000 godišnje, a 2016. bilježi se znatan rast- svoju domovinu napustilo je 281.411 Nijemaca. Od 2008. do 2017. godine 4580 Nijemaca službeno je preselilo u Hrvatsku, a 3322 ih se iz Hrvatske vratilo u Njemačku. 2017. Hrvatska službeno broji 3171 Nijemca, a 2018. je doselilo novih 418 (<https://auswandern-info.com/kroatien-2>). Sam broj iseljenih Nijemaca možda nije velik, no pažnju plijeni činjenica kako iz zemlje odlazi visokoobrazovano stanovništvo. Među ostalim medijima, ta je informacija komentirana i u američkim novinama *The New York Times*, u kojima već 2007. godine izlazi članak o "odljevu mozgova" iz Njemačke. Prema podacima na internetskoj stranici <https://auswandern-info.com/>, godine 2018. iseljeni Nijemci nastanjivali su, redom po brojnosti, Švicarsku, Austriju, Sjedinjene Američke Države, Veliku Britaniju, Španjolsku, Tursku, Francusku i Poljsku. Iako Hrvatska nije statistički dovoljno značajna da bi bila spomenuta među državama u koje Nijemci najviše sele, broj od preko 3.000 Nijemaca u Hrvatskoj je dovoljan da pobudi interes o motivima za preseljenje i ukupnom dojmu života dotičnih Nijemaca u Hrvatskoj, stoga će u empirijskom dijelu rada fokus biti upravo na proučavanju ove populacije u Hrvatskoj.

4.2. Motivi za preseljenje

Nakon prikaza statističkih rezultata, valja objasniti motive za preseljenje. Ette i Sauer (2007:47) navode tri skupine motiva: 1) *migracije radi obrazovanja*, 2) *radne migracije*, te 3) *migracije u vrijeme mirovine*. Migracije povezane s obrazovanjem dugo vremena u znanosti nisu bile zanimljive, pa tako niti proučavane, jer se iseljenici te skupine najčešće nakon određenog vremena vraćaju u Njemačku. Međutim, vrijeme je pokazalo kako je odlazak u inozemstvo s ciljem obrazovanja prvi korak ka duljem ostanku izvan matične domovine. Ovoj skupini pripadaju migracije potaknute đačkim i studentskim razmjenama (čemu doprinosi internacionalizacija obrazovanja, programi razmjene poput ERASMUS-a i slično), te migracije radi daljnjeg obrazovanja znanstvenika. Mobilnost studenata mjeri se službenom statistikom, provedenom po nalogu Saveznog ministarstva obrazovanja i istraživanja. Prema tom izvoru, kako navode Ette i Sauer, od 1993. godine zabilježeno je povećanje broja njemačkih državljana koji studiraju u inozemstvu. Tako je, prema njihovom navodu, 90-ih godina 20. stoljeća izvan domovine studiralo 2% svih njemačkih studenata, dok u prvom desetljeću 21. stoljeća taj broj raste do 3,5%. Godine 2003., 62200 njemačkih studenata studira u inozemstvu. Prema statistikama prikazanim u *Wissenschaft weltoffen* (http://www.wissenschaftweltoffen.de/publikation/wiwe_2007.pdf), 2004. je 69000 Nijemaca studiralo u inozemstvu, što je 5% više nego 2003. Najatraktivnijim zemljama za fakultetsko obrazovanje pokazale su se Velika Britanija, Švicarska, Francuska, Sjedinjene Američke Države, Austrija, Nizozemska i Španjolska.

Nadalje, radne migracije, odnosno migracije kojima su glavni motiv bolji radni uvjeti u zemlji koja nije matična, nisu novina, no interes za takvu vrstu migracija raste u novijoj povijesti, točnije, u 20. stoljeću. To i ne čudi, budući da se 50-ih godina 20. stoljeća događa velik broj radnih migracija u zapadnoeuropske zemlje. 70-ih godina 20. stoljeća dolazi do vrhunca zapošljavanja migranata u zapadnoj Europi. Tih je godina Njemačka primila tri milijuna stranaca, od čega je bilo 2,1 milijuna radnika. U Francuskoj je novi dom pronašlo 2,6 milijuna migranata, od kojih se njih 1,5 milijuna zaposlilo u Francuskoj, dok su u Švicarskoj od 1,1 milijuna došljaka, njih 520000 radili (Mesić, 2002:95).

Važno je naglasiti kako skupina migranata koji pripadaju radnim migrantima, nije homogena. Kod Mesića (2002:77) se navode sljedeće skupine:

"...pojedinačni radnici na ugovor, obično na neodređeno vrijeme; radnici na ugovor regrutirani za određene poslove u skupinama; visoko obrazovani stručnjaci, rukovodeće i tehničko osoblje na kratkoročnim angažmanima ili zajedničkim poslovima; poduzetnici; kućna posluga; sezonski radnici; au pairs; zabavljačice i dr. Neke kategorije migranata primarno se ne pokreću zbog radnih

motiva, ali se naknadno uključuju na tržište rada i postaju dijelom migrantske radne snage u zemlji primitka: ovisni članovi obitelji koji se pridružuju radnom migrantu; strani studenti koji za vrijeme studija rade privremeno ili nakon diplomiranja ostaju trajno; "turisti" koji ostaju nakon isteka ulazne vize te se uključuju, privremeno ili trajno, na tržište rada; izbjeglice koje se nakon dobivanja statusa legalno zapošljavaju; tražitelji azila koji se zapošljavaju i prije dobivanja statusa izbjeglica te potom ostaju i nakon odbijanja njihovih zahtjeva; i sl."

Ovim radnim migrantima treba priključiti i ilegalne radne migrante koji rade na sivom tržištu, pa ih je teško grupirati u određene skupine.

Unatoč poznatoj činjenici o odlasku tzv. gastarbajtera u Njemačku 70-ih godina radi pronalaska boljih radnih mjesta i uvjeta, ustanovljeno je kako i Nijemci odlaze iz svoje domovine, potaknuti željom za boljim radnim uvjetima. Prema Ette i Sauer, studije pokazuju kako najviše odlaze upravo visokokvalificirani radnici. Internacionalizacija znanosti i gospodarstva, umreženost, mobilnost unutar obrazovnog sustava, tražena mobilnost na radnim mjestima koje popunjavaju visokoobrazovani građani, rezultiraju odlaskom visokoobrazovanih Nijemaca u druge zemlje. (Ette, Sauer, 2007:50).

Ova vrsta migracija djelomično je povezana s migracijama u svrhu obrazovanja, jer se često kontakti, pronalazak radnih mjesta, prilike za rad na raznim projektima i slično, dobivaju tijekom obrazovanja u stranoj zemlji. Ovdje ponovno na vidjelo izlazi kompleksnost i povezanost razloga za selidbu, kao i temelj stajališta teorije mreže kao teorije koja objašnjava obnavljajuće migracije.

Prema Ette i Sauer, Baza podataka o imigrantima u zemljama OECD-a 2000. godine pokazuje kako 3,1 milijuna osoba starijih od 15 godina, rođenih u Njemačkoj, živi u nekoj drugoj zemlji OECD-a. Osobe sa završenim tercijarnim obrazovanjem smatraju se visokoobrazovanim, a među spomenutih 3,1, milijuna, prema ovom istraživanju, 883.624 je visokoobrazovano. To čini 28% iseljenih. Za usporedbu, te je godine u Njemačkoj 20% stanovništva pripadalo kategoriji visokoobrazovanih. U trenutku istraživanja 43% njemačkih iseljenika imalo je završeno sekundarno obrazovanje. Statistike DAAD-a² i HIS-a³ o broju njemačkih studenata i znanstvenika izvan Njemačke objavljuju godišnje u publikaciji "Wissenschaft weltoffen".

Ondje objavljena statistika pokazuje kako nakon stagnacije rasta broja njemačkih znanstvenika u inozemstvu između 2002. i 2004. godine, 2005. godine taj broj ponovno raste, te više od 4600 njemačkih znanstvenika radi izvan Njemačke, što je za 13% više nego godine prije. Najviše akademski obrazovanih Nijemaca posao je našlo u Sjedinjenim Američkim Državama te Velikoj

2 DAAD Deutscher akademischer Austauschdienst – Njemačka akademska služba za razmjenu

3 HIS – Hochschul-Informationen- System eG -

Britaniji. Što se tiče znanstvenog područja, najzastupljeniji su matematička, pravna i humanistička struka. Dvije petine njih financirano je od strane DAAD-a, Njemačke istraživačke zaklade, Zaklade Alexander von Humboldt, te Zaklade die Zeit. Pod kategorijom umirovljeničkih migranata podrazumijevaju se oni, koji vrijeme mirovine dobrovoljno odluče provesti u inozemstvu. U ovu podvrstu ubrajamo i one koji u inozemstvu borave minimalno 3 mjeseca godišnje, kao i one koji zauvijek mijenjaju prebivalište nakon odlaska u mirovinu (Ette, Sauer, 2007:63). Postoje i druge vrste migracija u vrijeme mirovine, a to su one koje nisu potpuno dobrovoljne, već na neki način prisilne, zbog loših uvjeta u domovini. Tako se na primjer osobe treće životne dobi, koje zbog lošeg zdravstvenog stanja i nemogućnosti brige o sebi sele k djeci u drugu državu, ne ubrajaju u kategoriju umirovljeničkih migracija.

Umirovljeničke migracije zabilježene su još u 18. stoljeću, i to u toplice, te je od tada "kupanje u toplicama postalo navikom velikom broju bogatih i moćnih Europljana" (Božić, 2001:314). 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća uočen je odlazak umirovljenika na zapadnoeuropske obale, a u Sjedinjenim Američkim Državama je, osim odlaska u južnije krajeve, poput Kalifornije i Floride, zabilježeno i preseljenje u gorske krajeve. Povećan broj umirovljenika u južnim krajevima SAD-a rezultirao je planskom izgradnjom naselja za starije, koja nude sadržaj prikladan za umirovljenike. U Njemačkoj su se umirovljenici selili u mjesta s lječilištima i toplicama, a 70-ih godina 20. stoljeća sve više umirovljenih Nijemaca starost provodi izvan granica svoje domovine. Najatraktivnijim mjestima su se pokazale Španjolska, Portugal, Francuska i Italija. U studiji "*Auswanderung aus Deutschland*" pretpostavlja se kako će u budućnosti među odredištima biti Hrvatska, Bugarska te Mađarska (Ette, Sauer, 2007:64).

5. Noviji termini u proučavanju migracija

Budući da se u nastavku rad bavi identitetom, treba spomenuti dva važna pojma, transnacionalizam i dvodominantnost, nastala uočavanjem važnog fenomena među migrantima, koji utječu na percepciju sebe.

Čapo Žmegač (2003) ukazuje na činjenicu da su istraživanja posvećena migracijama dugi niz godina pažnju pridavala odnosu između migranata i zemlje migracije, pod pretpostavkom da migranti zbog fizičke udaljenosti potpuno gube veze i doticaj sa zemljom podrijetla. Kao posljedica takvog razmišljanja, interes istraživača je na prilagodbi migranata u novo društvo. Međutim, šezdesetih godina 20. stoljeća migranti počinju na razne načine održavati kontakte s matičnom domovinom. Konkretno, fokus i istraživanja Čapo Žmegač se odnose na hrvatske i bosanske obitelji

u Njemačkoj. Ona ustanovljuje kako čak i potomcima migranata, koji nisu nikada bili u domovini svojih predaka, upravo ta domovina igra veliku ulogu u oblikovanju njihovih identiteta.

Devedesetih godina 20. stoljeća ta veza migranata s matičnom domovinom postaje žarište interesa proučavanja fenomena migracija. Uočeni fenomen zahtijeva novi termin, oko kojega se ne slažu svi znanstvenici. Čapo Žmegač (2003:119) navodi kako Schiller, Basch i Blanc-Szanton uvode pojam *transnacionalizam*, te ga objašnjavaju kao "istodobna usidrenost migranata u baren dvama društvima". Šesnaest godina nakon ovih konstatacija, Čapo Žmegač (2019) se u knjizi "Dva doma" nastavlja osvrutati na spomenuti fenomen. Proučava obitelji koje su u valu 60-ih godina i kasnije odlučile odseliti u Njemačku. Važno je naglasiti kako život rascjepkan na više fizičkih mjesta nije planiran. Jugoslavenski migrantski radnici su na rad u Njemačku išli privremeno, a njihov povratak u domovinu podržavan je i sa njemačke i sa jugoslavenske strane. Obično su na rad u inozemstvo kretali muškarci, ostavljajući svoje obitelji u domovini. No, kada je postalo izvjesno da povratak kući neće biti tako uskoro kao što su planirali, mnoge žene i djeca se pridružuju svojim muževima i očevima u Njemačkoj. U Bavarskoj su za takve obitelji organizirane škole na materinskom jeziku, što također ukazuje na obostranu želju da migracija jugoslavenskih obitelji bude privremena. Istraživanja 1970-ih i 1985. godine (prema Čapo Žmegač, 2019) pokazuju kako se takozvani gastarbajteri namjeravaju vratiti svojoj matičnoj domovini, no ne mogu procijeniti kada će se to dogoditi. Neki su se na koncu vratili, neki nisu, no dugo izbjivanje iz matične zemlje i neizvjesnost o trenutku povratka, dovelo je do novog trenda- čestog posjećivanja, praćenja medija i društvenog života, te naposljetku, ulaganja u kuće ili čak tvornice u zemlji podrijetla. Uvode se posebne autobusne linije namijenjene upravo migrantima, kako bi vikendima i blagdanima posjećivali obitelj. Razvoj tehnologije kasnije je omogućio bržu i direktniju komunikaciju putem interneta, raznih aplikacija, video poziva i slično.

"Lokalna identifikacija je ishod dugogodišnjeg procesa inkorporacije migranata u mjestima življenja koji se odvija paralelno s transnacionalnim aktivnostima i praksama kojima se uspostavljaju i održavaju bliski kontakti s mjestima podrijetla i formiraju transnacionalni socijalni prostori. Procesi inkorporacije lokalno i transnacionalno se ne isključuju; oni su paralelni, s fazama u kojima preteže jedan ili drugi, odnosno s fazama u kojima migranti uravnoteženo djeluju unutar oba prostora (...). Inkorporacija lokalno i transnacionalno rezultira dvostrukim angažmanom ili uključenošću migranata...." (Čapo Žmegač, 2019: 184).

Ovaj citat zorno objašnjava ovaj fenomen života u dvama društvima. Taj fenomen Čapo Žmegač naziva *dvodomnost*.

Postavlja se pitanje što ovakvi migranti smatraju domom. Istraživanja koja Čapo Žmegač provodi u

Münchenu 2002. godine, pokazuju da se transnacionalne aktivnosti i emocionalna identifikacija s novim društvom odvijaju istodobno. Budući da i migranti objašnjavaju da je moguća "dvostruka identifikacija", može se zaključiti da privrženost, identifikacija i emocije prema jednom lokalitetu ne isključuje iste odnose prema drugom. Obiteljsko zajedništvo ne nestaje i ne slabi povremenom fizičkom razdvojenosti. Održavaju li i na koji način ispitanici istraživanja za ovaj rad kontakte sa svojom matičnom domovinom, jesu li se njihova identifikacija sa zemljom podrijetla i emocije prema istoj nakon preseljenja u Hrvatsku promijenila, ili su se spomenuti odnosi samo proširili na dva društva, problematizirat će se u empirijskom djelu rada.

6. Identitet

Iako promišljanja o identitetu nalazimo od "najranijih oblika čovjekove društvenosti u kojima je pojedinac oblikovao svoje jastvo u kolektivu, a kolektiv u odnosu na drugi kolektiv najčešće putem religijske identifikacije i njoj pripadajućeg ponašanja" (Cifrić, Nikodem, 2006:174), identitet u smislu pitanja kulture svoj procvat doživljava pojavom prosvjetiteljstva, revolucija, padom religijskog autoriteta i pojavom romantizma. Kroz spomenuta razdoblja mijenjaju se vrijednosni sustavi, u fokus dolazi čovjek, a time i njegov identitet, a za funkcioniranje u društvu s novim vrijednostima i naglim promjenama bilo je potrebno razviti prilagodljivost (Cifrić, Nikodem, 2006:175).

Čak i na razini svakodnevnog laičkog razmišljanja, može se zaključiti da na oblikovanje identiteta utječu vanjski faktori. Budući da se oni za migrante naglo mijenjaju, u ovom se poglavlju objašnjava kako promjena mjesta stanovanja, a time i socijalna okolina, utječu na ideju vlastitog identiteta. Prvo će se kroz tumačenje raznih autora predstaviti shvaćanje identiteta u znanosti, zatim će se objasniti vrste identiteta, pristupi proučavanju identiteta i fluidnost identiteta u moderni.

6.1. Definicije identiteta

Važno je naglasiti razliku između pojmova i objekata u prirodnim i društvenim znanostima. Dok u prirodnim znanostima neki pojam vrijedi u svim sredinama i okolnostima, kod društvenih znanosti tome nije tako. Kao rezultat raznih socijalnih procesa, pojmovi korišteni u društvenim znanostima su promjenjivi. Da bi se neki fenomen uveo kao pojam, definirao i dalje koristio pri stvaranju teorija i zaključaka, on mora prvo biti prepoznat u nekom kontekstu. U terminologiji društvenih znanosti

koriste se pojmovi koji su dio svakodnevne čovjekove prakse. Problem nastaje kada se ti termini koriste u svakodnevnoj komunikaciji, a često isti pojam korišten u društvenim znanostima i svakodnevnom govoru ne nosi isto značenje. Zato je, iako se često značenja u "laičkom" jeziku i jeziku znanosti preklapaju i isprepliću, važno u znanosti jasno definirati pojmove. Jasna definicija i shvaćanje pojmova je preduvjet za postavljanje hipoteza, teorija i zaključaka u društvenim znanostima.

Tako se ni sociološki pojam identiteta ne podudara s idejom identiteta u svakodnevnom govoru. Duško Sekulić (2010) objašnjava kako je značenje svakodnevno laički korištenog termina *identitet* bliži onom u klasičnoj psihologiji nego u sociologiji. On se u navedenim sferama veže uz individualnost, osobni identitet, 'ja'. S druge strane, "sociološka konceptualizacija identiteta polazi od toga da se individualni identitet razvija uvijek u interakciji s drugima, drugim riječima u interakciji 'ja' s 'društvom'" (Sekulić, 2010: 25). Metzetin (2000) također smatra kako su svaki predmet i svaka osoba individualni, te naglašava važnost identifikacije i klasifikacije predmeta oko nas za vlastitu identifikaciju. Da bismo shvatili i percipirali neku karakteristiku, bilo svoju ili tuđu, potreban je nekakav predmet usporedbe. Naša svijest i mišljenje o sebi samima ne bi mogla biti oblikovana bez prisustva i interakcije s drugim ljudima. Kada se identificiraju druge osobe, potreban je sistem sa što više osobina. Osoba se može karakterizirati prema imenu, podrijetlu, funkciji u obitelji, socijalnom podrijetlu, funkciji u društvu, starosti, izgledu, fizičkim sposobnostima, duhovnim sposobnostima, moralnim osobinama i ponašanju, ideologiji, religiji, mjestu stanovanja i sl. Sekulić (2010) se poziva na Ch. Horton Cooleyja, koji također naglašava važnost reakcije drugog u spoznavanju samog sebe. "Kako vidimo sebe, ovisi o tome kakvu poruku nam drugi reflektiraju o tome kakvi smo u njihovim očima." (Sekulić, 2010:25). Budući da su društvene interakcije dinamičan i mijenjajući proces, može se zaključiti da ni identitet nije statična pojava, već se on mijenja ovisno o okolini, vremenskom i prostornom kontekstu, po potrebi se pojačava, naglašava i dovodi u pitanje. Identitet je "dinamična pojava koja se gradi kroz procese" (Petrović, 2006:210). Iako u sociologiji gledište na identitet podrazumijeva društvenu interakciju, što će se u nastavku detaljnije objasniti, ono ne isključuje važnost individualnog, te stoga zagovara interdisciplinarnost u proučavanju fenomena identiteta.

6.2. Dva pristupa u proučavanju identiteta

Cifrić i Nikodem (2006) objašnjavaju dva osnovna teorijska pristupa u proučavanju identiteta, *objektivizam* i *subjektivizam*. Objektivizam je pristup prema kojem se identitet određuje objektivnim

kriterijima (npr. jezikom, religijom, teritorijem), odnosno identitet se ovdje shvaća kao nepromjenjiva stavka koju prihvaća svaki individuum, koji ne želi biti isključen iz društva. Nasuprot tome, subjektivizam pristupa identitetu kao prema promjenjivoj konstrukciji, ovisnoj o vremenu i prostoru, kao nepotpunom dinamičnom procesu koji ne uključuje univerzalnost.

Shvaćanje identiteta kao fenomena koji je ovisan o vremenu i prostoru, koji uvijek za sebe vežu nekakvu okolinu, a s njome i društvo koje čini tu okolinu, može se povezati s pristupom simboličkog interakcionizma.

Afrić (1988) objašnjava kako se u znanosti taj pojam koristi od 1937. godine, kada ga je osmislio Herbert Bumer. Izraz se "odnosi na naročito svojstvo, specifično za ljudske interakcije, a to je sposobnost ljudi da interpretiraju ili definiraju uzajamne akcije" (Afrić,1988:2). Drugim riječima, ljudi reagiraju na značenja koja oni daju tuđim akcijama i simbolima, što oblikuje čitavu društvenu stvarnost.

George Herbert Mead (prema Afrić,1988) objašnjava ljudsko društvo kroz pretpostavke korištenja simbola, sposobnost spontanih akcija i pretpostavku da je interakcija slijed nastavljujućih akcija. Prema Meadu, čovjek posjeduje sposobnost da djeluje na sebe, čime promatra svoj svijet i opći sa njime. Shvaćajući sebe, čovjek sebi iskazuje stvari kojih je svjestan. Za djelovanje pojedinca važno je naglasiti da se ono uvijek događa u nekoj situaciji, kontekstu. Situaciju pojedinac mora interpretirati, dati joj značenje, da bi na nju mogao reagirati. Thomas pridaje važnost identifikaciji situacije do te razine, da tvrdi 'ako čovjek definira situaciju kao realnu ona će biti realna u svojim posljedicama , odnosno, da je mnogo važnije znati što ljudi misle da se dešava nego što se u stvari dešava' (prema Afrić,1988: 4). Kako bi se interpretirala neka situacija, nije dovoljno samo ju opisati, već je to cijeli proces u kojem ljudi stvaraju svoja iskustva, tako oblikujući realnost. Nakon 'osmišljavanja', odnosno pridavanja značenja simbolima oko sebe, čovjek reagira ponukan iskustvom, te svojim ciljem u dotičnoj situaciji. Moglo bi se reći da, u svrhu ostvarivanja ciljeva, individua naglašava razne sfere svog identiteta, ovisno o trenutačnoj potrebi. Međutim, davanje značenja nekoj situaciji, prema simboličkim interakcionistima, nije potpuno proizvoljno. U simboličkom interakcionizmu je odnos individuum i društva shvaćen u smjeru utjecaja pojedinca na društvo. To znači da individuum od svog društva naučena ponašanja i interpretacije koristi za oblikovanje društva. Ovdje je jasan utjecaj društva na ponašanje i percepciju okoline svakog pojedinca, ali i uloga pojedinca u oblikovanju vrijednosti i načina razmišljanja tog društva.

Suprotno simboličkom pristupu je funkcionalistički pristup proučavanja društva, pa tako i identiteta. Osnovna ideja funkcionalizma "je u tome da je cjelina sastavljena od dijelova koji se međusobno nadopunjuju i time bitno doprinose usklađivanju i održavanju cjeline" (Kuvačić, 1989:391).

Funkcionalistička sociologija povezuje termin identiteta sa pojmovima status i uloga. Individuum

igra svakodnevno uloge određenih statusa, u skladu s njihovim zahtjevima. Status određuje očekivana ponašanja, a na principu očekivanja i ispunjavanja tih ponašanja funkcionira cijelo društvo.

Neki autori spominju pojam 'identitetska strategija' ili 'pozicijski' identitet. Ti termini iskazuju višedimenzionalnost, kompleksnost i fleksibilnost identiteta. On je relativan i može se prilagođavati u svrhu postizanja ciljeva. Ovisno o situaciji, individua koristi "identitetske resurse" (Kalanj, 2008:61).

Metzetin (2000) govori o pluralnosti identiteta, koja dopušta izgradnju, ali i cjepljenje identiteta na više dijelova, tako omogućujući individuumu da u nekim situacijama naglašava jednu osobinu ili vještinu, a u drugim situacijama drugu, na taj joj način dopuštajući da se prilagođava stalno mijenjajućoj okolini.

Funkcionalizmu u prilog govore rezultati istraživanja Kuhn i McPortland. Sekulić (2010) opisuje kako su oni u testu 1954. godine od ispitanika tražili da odgovore na pitanje "*Tko sam ja?*". Rezultati pokazuju kako je većina ispitanika sebe započela opisivati statusom "ja sam student, ili muškarac, ili žena, ili Hrvat ili katolik ili mlad čovjek." Tek nakon toga je većina ispitanika nastavila s nabrojanjem fizičkih ili karakternih osobina.

Iako postoji razlika u vrsti statusa koju su ispitanici odabrali kako bi opisali sebe (spol, religija, zanimanje), može se zaključiti da je u njihovom istraživanju kriterij statusa u definiranju sebe ispred kriterija osobina.

Funkcionalizam objašnjava povezanost i uvjetovanost statusa koji zauzimamo s idejom o 'ja'. S druge strane, simbolički interakcionizam polazi iznutra, iz unutarnjeg, simboličkog svijeta kojeg pojedinac gradi u interakciji s drugim (Sekulić,2010:27). Međutim, iako su ova dva pristupa oprečna, oba stajališta potvrđuju važnost drugih, odnosno važnost društva i njegovih vrijednosti i očekivanja u shvaćanju vlastitog 'ja'.

S obzirom na navedeno, važno je objasniti i drugu vrstu identiteta, onog koji daje osjećaj pripadnosti skupini, odnosno kolektivni identitet.

6.3. Kolektivni identitet

Spomenuto je kako drugi utječu na spoznaju i definiranje vlastitog 'ja'. Međutim, osim individua, moguće je identificirati skupinu ljudi, odnosno grupe, a isto tako i sebe identificirati s nekom grupom. Metztein (2000) objašnjava kako takvu vrstu identifikacije nalazimo još u antici, kada su

se stanovnici koncipirali kao nacija ili narod s određenim osobinama (npr. odjeća i vrsta oružja koje nose), kako bi se međusobno razlikovale grupe koje ratuju. Činjenica pripadanja nekoj skupini, dijeljenje karakteristika sa ostalim članovima grupe, podrazumijeva nepripadanje nekoj drugoj grupi, odnosno razlikovanje od druge grupe.

Ovdje se vidi istodobno djelomična otvorenost i djelomična zatvorenost pojma identiteta, koju objašnjava Čepo (2008). Obilježje zatvorenosti Čepo vidi u tome da se pomoću njega jedna individua razlikuje od druge. Otvorenost se manifestira činjenicom da su drugi potrebni za identifikaciju.

Kalanj (2008:14) identitet opisuje kao "doživljaj ili osjećaj individualne osobnosti i implicitne ili eksplicitne pripadnosti nekoj od društvenih grupa". Ključno za stvaranje kolektivnog identiteta je svijest o zajedničkoj prošlosti.

"Pored toga što predstavlja temeljnu ljudsku potrebu, identifikacija sa socijalnom grupom ima funkcionalno značenje za grupu kao glavni izvor grupne solidarnosti. Uspješna izgradnja kolektivnih identiteta i samoidentifikacija pojedinca kao člana grupe bitni su uvjeti društvene integracije pojedinca, što znači da je identitet bitan uvjet samoodržanja čovjeka kao društvenog bića" (Banovac, 2000:114). Banovac ukazuje na važnost osjećaja pripadanja kolektivu, u svrhu funkcioniranja društva i njenih individua.

Metzetin (2000) prikazuje kako se društva mogu oblikovati na razne načine: grupe lovaca, stanovništva sela, urotnici, škole, te pripadnost nekoj grupi može dovesti do osjećaja kolektivnog identiteta. Međutim, Aristotel u 4. stoljeću p.ne. u fokus stavlja državu, kao najesencijalniju zajednicu.

"Zbog toga, da je čovjek društvena životinja, više od svake pčele i bilo koje krdne životinje, posve je jasno. Jer ništa, kao što kažemo, uzalud narav ne čini. A govor jedino čovjek ima među [svim] životinjama. Jer dok je glas znak bola ili užitaka, te je stoga prisutan i u ostalih životinja (do toga je, naime, njihova narav stigla, da imaju osjet bola i užitaka i da te mogu označiti jedni drugima), govor pak priopćuje korisno i štetno, pa tako i pravedno i nepravedno. Jer to je, nasuprot ostalim životinjama, ljudima svojstveno, da jedino oni imaju osjetilnu zamjedbu dobra i zla, pravednog i nepravednog i slično. A zajedništvo takvih tvori dom i grad. Po naravi je pak prvotniji grad negoli dom i svaki pojedini od nas. Jer cjelina je nužno prvotnija od dijela. Naime, uništi li se cjelina [tijela], neće biti noge ni ruke, osim možda istoimeno, kao kad bi tko god rekao kamena ruka (jer uništena, ona će biti takva). Po naravi dakle postoji poriv u svima za takvim zajedništvom" (Aristotel: 4,5)

Aristotel smatra da je čovjek društveno biće, koje ne može opstati bez zajednice, koja je u

njegovom poimanju grad-država.⁴ Smatra da je grad-država, odnosno život u zajednici, produkt prirode čovjeka. Grad-država i život u skladu s takvom zajednicom je nužan za ostvarivanje blagostanja i političke koristi. Iako mnogi autori među raznim kriterijima grupiranja, kao što su teritorijalnost, religija, institucije i sl. naglašavaju nacionalni identitet kao najizraženiji kolektivni identitet, istraživanje u sklopu ovoga rada pokazalo je kako kriterij jezika snažno utječe na doživljaj osobnog identiteta, osjećaj integracije i poistovjećivanje ili razlikovanje od drugih, stoga će daljnjem dijelu rada biti više rečeno upravo o jeziku i identitetu. Također, zvanje, zanimanje i hobiji pokazali su se kao važniji aspekt doživljavanja sebe nego što je to činila nacionalna pripadnost.

Nakon osnovne raščlambe na kolektivni i individualni identitet, postavlja se pitanje koji od njih je onaj 'pravi'. Napomenuto je kako se u psihologiji više naginje istraživanju individualnog identiteta, dok sociologija fokus stavlja na kolektivni identitet. Međutim, nijedna od ovih dviju znanosti ne može negirati postojanje onog drugog. Flego (2008:50) spominje psihu/dušu kao ključno obilježje tvorbe identiteta osobe. On izlaže kako mnogi znanstvenici, podržavajući socijalno-psihologijsku teoriju, zagovaraju da su proces formiranja osobnog identiteta (individuacija) i "proces postajanja čovjeka društvenim bićem, s odgovarajućim društvenim obvezama i pravima (socijalizacija)" odvijaju istodobno. Taj proces stvaranja identiteta je isprepleten te istodobno čini čovjeka i socijalnim i pojedinačnim bićem.

6.4. Identitet u modernosti

Nakon prikaza što identitet je i kakve vrste identiteta postoje, slijedi objašnjenje kako u doba moderne dolazi do stalnog mijenjanja identiteta. Kako bi se objasnila povezanost identiteta i modernosti, potrebno je ukratko objasniti što modernost jest. Kalanj (2007), u mnoštvu raznih i preklapajućih definicija, daje jednu jednostavnu i jasnu viziju modernizacije, opisujući ju kao "proces prijelaza iz tradicionalnog u moderno društvo ili modernost koja, između ostalog, implicira vjerovanje u razum i racionalnu akciju, industrijsku kapitalističku ekonomiju, priznavanje prava pojedinca, demokratsku političku organizaciju i socijalnu strukturu zasnovanu na klasnoj društvenoj podjeli" (Kalanj, 2007:113). Važno je naglasiti kako je modernizacija proces, a modernost produkt tog procesa. Žažar (2008) također napominje kako ne postoji jedna univerzalna definicija pojma modernosti, ali ju objašnjava kao razdoblje koje, pod utjecajem prosvjetiteljstva, naglasak stavlja na

⁴ Aristotel koristi pojam *polis*, no uvriježeno mišljenje je da je pod tim pojmom mislio na ono što se od Machiavellija naziva *državom*.

razum, te podrazumijeva proces racionalizacije. U moderni su u fokusu znanstvena, obrazovna i tehnološka dostignuća, sekularizacija i općenito odbacivanje tradicionalnih vrijednosti. Modernost podrazumijeva različitost, opcije, promjene i fluidnost identiteta. Banovac (2000) spominje Giddensovo viđenje kako modernizacija kida holističke strukture, one više ne oblikuju osobnost individua, tjerajući ih da same oblikuju identitet. Tradicijska ograničenja više ne vrijede, stari obrasci reagiranja, posložena životna očekivanja i ponašanja više ne vrijede, te individua uživa veću slobodu i mogućnost odabira iz bogatstva resursa i izbora strategija za stvaranje identiteta (Zeman 2007:1019). Nikodem (2004), recenzirajući Baumanovo djelo "*Identity*" (2004), ističe Baumanovo razmišljanje kako individuum stalno mora birati između "osjećaj nepripadanja niti jednom mjestu u potpunosti, ili djelomičnog pripadanja svim mjestima" (Nikodem, 2004:207). Upravo iz te krize pripadanja, koje nije bilo u tradicionalnom društvu, proizlazi pitanje identiteta. "Kada identitet izgubi 'društvena sidra' koja su ga predstavljala 'prirodnim', determiniranim i bespogovornim, proces identifikacije postaje još važniji za pojedince koji tragaju za 'MI osjećajem', odnosno za skupinama identifikacije" (Nikodem, 2004:203-204). Uz spektar izbora koji pojedincu stoji na raspolaganju, u svakoj sferi života, ne čudi što se upravo u ovo doba budi interes za fenomenom identiteta.

Također, treba spomenuti globalizaciju, koja je, kao jedan od ciklusa modernizacije, nositelj velikog utjecaja na identitet, na percepciju sebe i drugih. Promatramo li identitet kao proces, kao skup karakteristika koji su ovisni o kontekstu, jasno je da će globalizacija kao nekakva promjena konteksta utjecati na identitet. Upravo će se u nastavku problem identiteta povezati s globalizacijskim procesom.

Banovac (2000) globalizaciju vidi kao "situaciju u kojoj se ljudi, stvari, novac i informacije kreću ili prenose preko nacionalnih granica brzinom koja dovodi u međuzavisnost ekonomiju, politiku, društvo i kulturu svake nacije na svjetskoj razini" (Banovac, 2000:116). A. Giddens (prema Banovac, 2000:116) definira globalizaciju kao "identifikaciju društvenih odnosa u svjetskim razmjerima koja povezuje udaljene lokalitete na način da događaji u jednim određuju zbivanja u drugima i obratno".

Prema Mihelj (2001), shvaćanje globalizacije ovisi o kutu gledanja, pa tako jedan vid na globalizaciju gleda kao na "fenomen s pozitivnim učincima jer približava ljude i omogućava im da komuniciraju neovisno o vremenu i prostoru", dok drugo gledište globalizaciju interpretira kao "prijetnja svemu što je lokalno, tradicionalno, autohtono, jer ona teži brisanju razlika i stvaranju neke vrste globalne kulture povezane s globalnom ekonomijom" (Mihelj 2001:148). Drugim riječima, globalizacija se može shvatiti kao proces sastavljen od suprotnih elemenata, homogenizacije i divergiranja, a naklonost ka jednom ili drugom elementu ovisi o društvu.

Nakon što je kratko objašnjeno što globalizacija podrazumijeva, slijedi objašnjenje krize identiteta u kontekstu globalizacije. Ovaj fenomen se može povezati s prostorom kao čimbenikom identifikacije. Društveni odnosi kroz prostor dobivaju materijalni oblik i na taj način individuumu simboliziraju ideju o svom mjestu u društvu, pa tako prostor utječe na oblikovanje identiteta. U globalizirajućem društvu pojedinac više nije vezan za jedno mjesto, on uživo može pratiti događaje iz cijelog svijeta, pa čak u njima sudjelovati. Ako se proces globalizacije shvati, kao što ga Banovac (2000:117) naziva, kao "jedinstveni prostor u planetarnim razmjerima", onda prostor više nije dio izgradnje identiteta, pa tako dolazi do njegovog poljuljanja i propitkivanja.

Iako obzori i mogućnosti izbora postaju sve širi, položaj pojedinca u društvu postaje sve nesigurniji, a mogućnosti kulturne identifikacije sve su slabije. Globalne mreže traže fleksibilnost, neprestano uključuju i isključuju "pojedince, grupe, regije i čitave zemlje" (Zeman, 2007:1022), ovisno o tome pokazuju li učinkovitost u postizanju ciljeva mreže. Eickelpasch i Rademacher (2004) objašnjavaju kako nova dinamika tržišta rada, potaknuta 1960-ih godina procesom industrijalizacije, od radnika zahtijeva nove predispozicije (fleksibilnost, mobilnost, konkurentnost...), te zanimanje, izgubivši tradicionalna značenja, više nije jedini smisao identiteta. Sorić (2012:105), recenzirajući Bauman (2000), objašnjava kako "stabilni obrasci interakcije nestaju pred suvremenim zahtjevima za kontinuiranom mobilnošću i efikasnijom fleksibilnošću". Međutim, globalizacija se ne događa samo u području ekonomije, već se pojačavaju društvene veze na svjetskoj razini. Kulturalna globalizacija utječe na individualni identitet, pomoću moderne tehnologije koja omogućava razumijevanje "slika, simbola, ideja, životnih stilova i identitetskih šablona" (Sorić, 2012:8). Eickelpasch i Rademacher (2004) su jedno poglavlje u svom djelu naslovili kao "Paradoks individualizacije- izgubljena sigurnost, dobivena sloboda", čime su jasno saželi problem identiteta u globalizirajućem društvu, koji donosi rizike, ali i mogućnosti. Izgubljena sigurnost je već objašnjena kroz potrebu fleksibilnosti u poslovnom segmentu, te okolnošću da globalne mreže neprestan uključuju i isključuju pojedince.

Kod "dobivene slobode" valja naglasiti, kako individuum slaže svoj "kolaž" identiteta (Eickelpasch, Rademacher, 2004:14), no, fragmenti od kojih ga slaže nisu potpuno proizvoljni. "Ponuda identiteta" se sastoji od već gotovih dijelova, koje individuum bira, slaže, mijenja, s njima eksperimentira. U tom izboru su sakrivene kontrole i uvjeti, no, prema Eickelpasch i Rademacher, konstrukcija identiteta vrijedi "do daljnjega", a ne zauvijek. Neprestanu borbu prilikom odabira identiteta prikazuje i Keupp (2000), predstavljajući dvostruki karakter oblikovanja identiteta; koji s jedne strane treba predstaviti ono jedinstveno i individualno, a istovremeno društveno prihvatljivo. Tako Keupp identitet naziva spojnicom između unutarnjeg i vanjskog svijeta, neprestanim stvaranjem kompromisa između unutarnjeg individualnog i prilagođavanja okolini. Eickelpasch i

Rademacher (2004) predlažu da se umjesto pojma 'individua', koristi pojam 'dividua', koji utjelovljuje ideju da je pojedinac sastavljen od mnogo raspršenih uloga, koje su ponekad i oprečne.

Mihelj (2001) prezentira dva pogleda na odnos identiteta i globalizacije. Prvi pogled, popularan 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, smatra da globalizacija vodi do kulturnog imperijalizma, pri tome upozoravajući na medije pri utjecaju na širenje informacija. Krajem 80-ih i početkom 90-ih godina u fokus pak dolazi drugo viđenje globalizacije, koje naglašava važnost različitih kultura koje u ovim okolnostima jačaju. Tih godina etnografska i antropološka istraživanja pokazuju kako su medijske poruke prilagođene primatelju, da identiteti ne prihvaćaju nekritički globalnu kulturu, već ju svaki identitet prihvaća na drugačiji način. Međutim, ne treba izgubiti iz vida pitanje moći i dominacije, koje je i dalje aktivno u pozadini. Na koji god način identitet prihvati neku poruku, on ju svakako prihvati, te dotična poruka na njega ostavlja utisak i posljedice. Budući da je identitet proces, da se mijenja interakcijom s drugim identitetima i informacijama u određenom kontekstu, on se i zahvaljujući informacijama koje kruže u globalizirajućem društvu, mijenja. Zbog toga globalizacija u modernom društvu najčešće vodi fragmentaciji i gubitku posebnog kulturnog identiteta" (Banovac, 2000:117).

U empirijskom djelu rada vodit će se pristupom subjektivizma, koji identitet promatra kao promjenjivu konstrukciju, ovisnu o vremenu i prostoru. Ovaj pristup je prikladan jer je ideja upravo utvrditi eventualno mijenjanje ili proširivanje identiteta pri promjeni okoline. Također, pristup simboličkog interakcionizma će biti primjeren, jer se u istraživanju ispostavilo kako ispitanici u različitim okolinama naglašavaju različite sfere svog identiteta, te kako su preseljenjem u Hrvatsku naučili nova ponašanja i davanja značenja nekoj situaciji, što proširuje lepezu njihovih identiteta.

7. Jezik, identitet i integracija

"Jedan od ključnih čimbenika identifikacije je jezik, osnovno sredstvo komunikacije" (Grbić, 2004:239).

Od davnina su se norme prenosile jezikom, te jezik "čuva ostatke prošlih konceptualizacija svijeta kao i tragove dodira s drugim kulturama". On je "ključ riznice kulturnog sjećanja. Budući da je kulturno sjećanje osnovni stub svake kulture, jezik je osnovni nosilac kulture" (Gvozdanović, 2010: 40). "Jezik je lingvistička stvarnost, pa je definiramo kao sistem načina izražavanja i komunikacije. Istovremeno, jezik je i društvena stvarnost, jer pripada grupi govornika kojoj služi kao sredstvo identifikacije" (Leburić, Šuljug, 2008:132).

"Komunikacijom se uspostavlja mreža relacija iz koje proizlaze uloge i statusi". " Kako govorimo, zajedno s drugim društvenim kodovima kao što su oblačenje i ponašanje, važan je način na koji pokazujemo tko smo i kako izražavamo svoj društveni identitet" (Leburić, Šuljug, 2008:133).

Promišljanja nekoliko autora o jeziku uvodi u temu sljedećeg djela rada. Tema je jezik, te njegova uloga u oblikovanju identiteta, pogleda na svijet i naposljetku integracije u novo društvo.

Već se laički može pretpostaviti kako je jezik dio svakodnevnog života, sredstvo komunikacije s drugim članovima društva. U radu je već iznesena tvrdnja kako su "drugi" bitan faktor u poimanju sebe i svojeg mjesta u društvu, a budući da s "drugim" ulazimo u odnos kroz komunikaciju, logično je da jezik u tom procesu igra veliku ulogu. Pomoću jezika komuniciramo svoje osjećaje, želje, potrebe, promišljanja i sl., te od sugovornika dobivamo povratnu informaciju o mišljenju iskaza. Kroz tu povratnu informaciju individuum stvara sliku o sebi i oblikuje sebe i svoja buduća djelovanja.

7.1. Veza jezika i identiteta

Salminen (2010) navodi ideje povezanosti jezika i identiteta kod nekoliko autora. Navodi Iskaniusa, za kojeg jezik nije samo sredstvo slanja poruka, već neodvojiv dio individuum. Jezični identitet je više od korištenja zajedničkog jezika i razumijevanja istih riječi, on podrazumijeva slične načine razmišljanja i osjećaj zajedništva s drugim govornicima tog jezika. Kresić (prema Salminem, 2010) je stajališta da svaki individuum posjeduje više identiteta koje po potrebi naglašava, te da su identiteti jezično oblikovani. Jezik je taj koji razne identitete povezuje u osjećaj 'ja', ali služi i socijalizaciji. Salminen navodi i Lüdija, koji također smatra da je jezik spona pomoću koje se osobni identitet povezuje s identitetom grupe.

Kresić (2016) predstavlja teorije koje naglašavaju kriterij jezika i koje u oblikovanju identiteta veliku važnost pridaju jeziku i jezičnoj interakciji. Među njima je već spomenuta teorija simboličkog interakcionizma. Budući da je ova teorija u radu već predstavljena, zaključit će se idejom da je sposobnost uživanja u drugog, koja je moguća zahvaljujući jeziku i njegovom razumijevanju, preduvjet izgradnji identiteta. Nadalje, Kresić (2016: 1778-179) kao drugu teoriju koja povezuje jezik i oblikovanje identiteta navodi druge interakcijske pristupe, u koje ubraja one Goffmana i Habermasa. Goffman svakodnevno ponašanje individuum objašnjava kao strategije dramaturške inscenacije sebe. Drugim riječima, individuum je glumac na pozornici, a okolina je

njegova publika. Raznim tehnikama kako verbalnog tako i neverbalnog ponašanja, individuum se pokušava predstaviti u što boljem svjetlu. Goffman pretpostavlja povezanost predstavljanja sebe drugima s jezičnom interakcijom kroz jezično ponašanje. Habermas pak smatra kako je za stvaranje identiteta ključan jezik, odnosno da se razgovornim jezikom (npr. slengom) izražava socijalni identitet. Kao treću teoriju Kresić navodi konstruktivistički pristup. Ovaj pristup naginje ideji da se kroz jezik iskazuju binarne definicije poput muško/žensko, čovjek/tehnologija i sl., dajući tako pojedincu mogućnost izražavanja njemu relevantnih odnosa u okolini. Kresić (2000:149) navodi Schmidtove riječi "S jezikom nastaju razlikovanja i raspoznavanja (i veze između njih), koje nam dozvoljavaju promatranje i opisivanje. Pomoću jezika nastaje promatrač, a s njim svijest, samosvijest i Ja." Slično kao simbolički interakcionizam, konstruktivistički pristup daje jeziku središnju ulogu u čovjekovoj ulozi promatrača, dajući mu sposobnost da oblikuje stvarnost, ali i stvori identitet i samosvijest. Materinski jezik već od ranog djetinjstva predstavlja vezu između društvenog i kognitivnog djelovanja. Čovjek je pomoću jezika sposoban promatrati, razlikovati i opisivati, što je važna stavka pri identificiranju drugih, pa tako i sebe.

Kao četvrtu teoriju Kresić objašnjava postmoderni "patchwork" višestruki jezični identitet. Ovdje se vraćamo na već spomenutu teoriju da u doba moderne i postmoderne društvena pripadnost više nije određena rođenjem. Raznolikost u društvenim područjima, mogućnost raznolikog stila života i mogućnost istodobnosti različitih paradigmi u znanosti i kulturi rezultira pluralizmom i fleksibilnošću identiteta, odnosno postojanjem više identiteta istovremeno. Individuum upravo kroz razne varijacije jezika i poznavanjem više jezika pokazuje lepezu svojih identiteta.

Naposljetku, kao teorije koje povezuju jezik i oblikovanje identiteta, tu su novija empirijska istraživanja jezičnih identiteta. Od 1990-ih godina u znanosti su sveprisutnija interdisciplinarna istraživanja. Među njima je sociolingvistika, znanost koja varijable poput društvenog statusa, spola i dobi govornika povezuje s jezičnim obilježjima. Za razliku od konstruktivističkog pristupa, koji smatra da se identitet utvrđuje upravo jezičnom praksom, sociolingvistika se vodi pretpostavkom da govor izražava već oblikovan identitet.

U empirijskom djelu rada će se razjasniti koja od navedenih teorija najuputnije objašnjava iskustva sudionika ovog istraživanja.

7.2. Jezik i percepcija svijeta

Deutscher (2010) se u svojoj knjizi bavi mnogim pitanjima, no kroz sva pitanja se prožima ono je li

jezik ogledalo prirode ili kulturnih konvencija nekog društva. On zaključuje kako su imena koja čovjek pridaje pojmovima arbitrarna, odnosno ovise samo o kulturi, a ne o prirodnim elementima.

Ipak, niti malo dijete neće zamijeniti pojmove 'pas' i 'ruža', što za Deutschera ukazuje na to kako ljudski mozak ima logičan, prirodan algoritam za prepoznavanje obrazaca i za grupiranje sličnih stvari u jeziku. Međutim, iako smatra kako imena pojmova nemaju prirodne elemente, priznaje poveznicu između jezika i prirode, preko kulture. Odnosno, arbitrarna imena pojmova su zapravo kulturni pojmovi, a oni su ogledalo prirode. Ovu ideju je potkrijepio idejom Johna Lockeja, koji je 1690-ih činjenicu da u nekim jezicima postoje pojmovi koji u drugim jezicima ne postoje, povezao s idejom da su stanovnici određenih područja utjecajem okoline i načinom života bili primorani pojmovima i idejama nadjenuti ime. Drugim riječima, ako u nekom narodu i kulturi ne postoji neki predmet ili pojava, ili oni za taj narod nisu važni, nema potrebe za imenovanjem. Kao primjer navodi zamjenicu 'mi'. Iako se govornicima nekih jezika ova zamjenica čini prirodnom i logičnom, postoje jezici koji za spomenuti pojam koriste tri različite zamjenice; jednu za *ja* i *ti*, drugu za *ja* i *netko*, dok je treća rezervirana za *ja* i *ti* i *netko*. Još jedan Deutscherov primjer je njemačka riječ Hals, koja označava i grlo i vrat, dok u engleskom i hrvatskom za ta dva pojma postoje dva leksema (neck, throat, vrat, grlo). Za njemačke pojmove Arm i Hand u nekim jezicima postoji samo jedan naziv. Zašto ne? Ruka i šaka su povezane, iz kojeg razloga bi se za taj pojam koristila dva različita leksema? Deutscher odgovor vidi u kulturološkim razlikama. Nadalje, jezik nisu samo imena pojmova, već je za iskazivanje odnosa među tim pojmovima potrebna gramatika, sistem pravila i reda riječi. Noam Chomsky i njegovi sljedbenici (prema Deutscher, 2010) su zagovarali nativističku teoriju, prema kojoj je većina gramatike prirodna. Suprotno tome, naturalisti smatraju da se upravo u gramatici oslikava ljudska priroda.

Humboldt je (prema Deutscher, 2010) 1799. godine putovao u Španjolsku i po prvi puta se susreo s jezikom koji je potpuno drugačiji od latinskog i grčkog, koje je proučavao. Razlika nije bila samo u riječima, već i u gramatičkim strukturama. Iznenađen činjenicom da nisu svi jezici potekli iz latinskog, započinje istraživanje španjolskog jezika i dolazi do zaključka kako su razlike među jezicima i razlike u pogledu na svijet. Međutim, ne zaključuje da su razlike u gramatici zrcalo različitih razmišljanja, već upravo razlika u gramatici dovodi do različitih razmišljanja i percepcije svijeta.

Stotinjak godina kasnije, Sapir (prema Deutscher, 2010) se bavi istom problematikom. On navodi sljedeću situaciju kao polazište daljnjih promišljanja; situaciju u kojoj kamen pada. Ovdje je u središtu razmatranja odnos između predmeta i radnje, u ovom slučaju kamena i padanja i percepcija tog događaja. Nootka, jezik na otoku Vancouver, u svojoj leksičkoj prezentaciji navedenog događaja, nema odvojene lekseme za kamen i padanje, već riječ *steinem* označava kretanje kamena.

Važno je naglasiti da se *steinem* odnosi na kretanje kamena i nijednog drugog objekta. Sapir se pitao znači li to da govornici Nootke u svojim umovima zaista ne odvajaju objekt kamen od radnje padanje. Kao paralelu navodi primjer u njemačkom jeziku 'Es regnet'. U nekim jezicima, među kojima je i hrvatski, ta bi se pojava izrazila riječima 'kiša pada'. Znači li to da Nijemci u svojim mislima ne mogu proces padanja povezati s nekim drugim objektom, koji nije kiša, ili se ipak radi samo o različitim gramatičkim organizacijama? Periša (2016:29) Humboldtove riječi interpretira ovako: "Pomoću jezika subjektivni postupak mišljenja postaje objektivni i djeluje natrag na mišljenje mijenjajući ga. Govor i mišljenje su stoga ko-konstitutivni: međusobno se potpomažu i utječu jedno na drugo". Nadodaje kako je za shvaćanje sebe potrebno odijeliti se od svijeta, što činimo jezikom, određujući predmete kao objekte, a sebe kao subjekte. Različiti jezici, nacionalni ali i oni svakog pojedinca, podrazumijevaju specifičnosti u percepciji svijeta, pri čemu ukazuje na problematiku razumijevanja. Periša (2016:31) tvrdi da nijedan individuum u potpunosti ne može razumjeti drugi, međutim bolje razumijemo one "koji pripadaju našem kulturnom krugu i našoj tradiciji".

Sapirovo učenje Whorf je u zaključcima svojih istraživanja radikalniji i tvrdi da "gramatika nije samo reproduktivno sredstvo za izražavanje misli..(..).. nego ona oblikuje misli, ona je shema i uputa za duhovnu aktivnost individuumu, za analizu njegovih utisaka. (...) Dijelimo prirodu na linije, koje su nam zadane materinskim jezikom" (Deutscher, 2010:161). Gipper (1972) ističe Whorfovo neslaganje s tezom da se razmišljanje kod svih ljudi odvija na isti način. Kod Whorfa upravo gramatika jezika sudjeluje u oblikovanju misli i pogleda na svijet. Osobe koje ovladaju samo jednim jezikom za njega su 'robovi' tog jezika, vide svijet na način kako ga taj jezik konstruira i ne može slobodno doživljavati i percipirati svijet i pojave oko sebe. Prema Whorfu, kako navodi Gipper (1972), svaki jezik predstavlja određenu perspektivu o svijetu i čovjek se tek poznavanjem više jezika može približiti istini svijeta. Whorf tvrdi da razni jezici oblikuju nove tipove logika i nove slike kozmosa. Do tog je zaključka došao proučavajući Hopi jezik i došavši do zaključka da glagoli vezani uz vrijeme ograničavaju percepciju vremena u govornika Hopi jezika, te da oni na potpuno drugi način percipiraju pojam vremena od govornika zapadnjačkih jezika. Osim što je Deutscher Whorfa nazvao hohštaplerom koji zaključuje bez dokaza, Knežević (2015) navodi još neke kritike Whorfove hipoteze. Tako na primjer i Seuren kritizira izostanak argumenata za tvrdnju da govornici Hopi jezika drugačije percipiraju vrijeme, te ukazuje na to da se, čak i uz argumente i dokaze, ne može sa sigurnošću reći stvara li utjecaj jezika na "kulturološko poimanje vremena" razliku između poimanja koncepta vremena, ili je slučaj obratan (Knežević, 2015:10). Knežević spominje i Blacka, koji smatra da je proučavanje isključivo vokabulara nekog jezika u ovu svrhu ograničavajuće, te ukazuje na potrebu distinkcije između riječi i konceptata. Pozivajući se na

Sapir-Whorfova teorija također postaje upitna. Sapir-Whorfove ideje da materinski jezik određuje način na koji se vidi i percipira svijet spojene su pod zajednički naziv Sapir-Whorfova hipoteza ili lingvistički relativizam. Međutim, kao kritika ovoj hipotezi se, kako navodi Biti (2007), javlja kognitivna znanost, postavljajući pitanje može li se zaista zaključiti da govornici različitih jezika različito razmišljaju, samo na temelju toga što različito nazivaju na primjer boje. Biti (2007:52) pak smatra kako je jezik pod utjecajem političkih, ideoloških i kulturnih okolnosti društva u kojem se govori, i kako upravo taj utjecaj utječe na mišljenje govornika;

"...politički diskurs koji obiluje iskazanim formama kojima je cilj - a nerijetko i učinak - oblikovanje svijesti koja pogoduje održanju moći vladajućih struktura svih političkih ustroja, ne samo totalitarnih već, u rafiniranijim i prikrivenijim oblicima, i onih demokratskih. Takvi, pa i brojni drugi jezikom posredovani pritisci mogu imati, pa i imaju, sasvim realne učinke na sferu mišljenja: oni odgajaju glasačke mase i formiraju redove političkih poslušnika, podčinjenih žena i dominantnih muškaraca, materijalnim vrijednostima zadojenih potrošača, idolopoklonika i vjerskih fanatika, pripadnika klanova i sljedbenika sekti, članova kriminalnih i terorističkih grupacija, raznovrsnih interesnih asocijacija i klubova i dr."

Slično Periševoj interpretaciji Humboltovih ideja tvrdi i Georg Steiner (Steiner, citirano u Deutscher, 2010:165) "Utjecaj jezika na razmišljanje je dvosmjernan, verbalni sustav utječe na razmišljanje, koje ponovno utječe na verbalni sustav, u recipročnosti". Steiner ovdje posebno ističe futur, kao gramatički oblik kojim se izražavaju nadanja za budućnost, što je srž bitka čovjeka. Međutim, Deutscher kritizira Steinerovo promišljanje, tvrdeći kako izostanak futura u nekom jeziku ne znači da govornici tog jezika ne shvaćaju planiranje radnji u budućnosti, te da se planovi i namjere mogu izreći i prezentom. Nedostatak imena za neki pojam u jeziku ne ukazuje nužno na nemogućnost percipiranja nekog pojma. Kao primjer navodi prijedlog da se u jezicima ukinu riječi za bol kako ju govornici ne bi osjetili. Deutscher svim spomenutim teorijama pristupa kritički te poziva na važnost empirijskog dokazivanja i utvrđivanja razmišljaju li govornici različitih jezika zaista različito, i tada ostavlja otvoreno pitanje je li potencijalna razlika u razmišljanju rezultat jezika ili nekih drugih kulturnih faktora i faktora okoline. No, postoji pristup problemu međuovisnosti jezika i razmišljanja koji Deutscher zagovara, a to je onaj Franza Boasa. Franz Boas je antropolog koji 1938. godine postavlja teoriju da "gramatika izvršava još jednu važnu funkciju. Ona određuje one aspekte iskustva, koji moraju biti izraženi" (Deutscher, 2010:172). Dvadeset godina kasnije lingvist Roman Jakobson razrađuje Boasovu ideju, formulirajući je kako se "jezici razlikuju po tome što moraju posredovati, a ne po onome što mogu posredovati" (Deutscher, 2010:173). Taj pristup nazvan je Boas-Jakobson princip. Tako u primjeru rečenice na engleskom

jeziku "I spent yesterday evening with my neighbour" sugovornik ne zna radi li se o muškoj ili ženskoj osobi s kojom je večer provedena. Prema Deutscheru, ta informacija se sugovornika niti ne tiče, a engleski jezik, za razliku od na primjer njemačkog ili francuskog, govornika ne sili da tu informaciju otkrije. To je vidljivo i u činjenici da njemački jezik nema toliko vremenskih oblika kao engleski, odnosno govornici njemačkog jezika nisu prisiljeni svog sugovornika obavijestiti o detaljima trajanja i isprekidanosti radnje. Iako ni Boas ni Jakobson ove gramatičke razlike među jezicima nisu povezivali s razlikama u pogledu na svijet, Deutscher upravo u njihovom principu vidi nešto slično takvim teorijama. On smatra da, ako govornici toliko pažnje pridaju određenim aspektima dok govore ili slušaju, onda takve jezične navike postaju umne navike. Taj proces ostavlja posljedice na percepciju i asocijacije govornika nekog jezika.

7.3. Dvojezičnost

Fisherman (prema Chin i Wigglesworth, 2007) smatra da dvojezični ljudi ne vladaju fluentnošću oba jezika jednako, odnosno, da se ne mogu na oba jezika u svim tematskim područjima izraziti jednako dobro kao izvorni govornici. Špiranec (2010:12) nabraja definicije dvojezičnosti raznih autora, među kojima je ona Bloomfielda, koji dvojezičnom osobom smatra onu koju "vlada sustavima dvaju jezika kao izvorni govornik", te Macnamarova, koji odlazi u drugu krajnost, smatrajući da je dovoljna minimalna kompetencija drugog jezika. Halliday je također nešto stroži, te titulu dvojezične osobe pridaje onima, koji do te mjere ovladaju barem dvama jezicima da se pri korištenju jednog ne osjete tragovi drugog. S druge strane, Hocket smatra da je samo razumijevanje nekog jezika dovoljan kriterij dvojezičnosti (naziva ju pasivna dvojezičnost), dok Diebold traži još niži kriterij. Prema njemu, već se početna faza kontakta s jezikom koji nije materinski može nazvati dvojezičnošću. Kao i kod mnogih pojmova u znanosti, ni kod ovog ne nalazimo jednu jedinstvenu definiciju. Definicije su razne, kriteriji su razni. Špiranec (2010:10) navodi kako se dvojezičnost najčešće shvaća kao "usvajanje dvaju jezika od rane dobi i to u prirodnom kontekstu ovladavanja". No, autorica se s time ne slaže, smatrajući kako je takva definicija nepoštena prema činjenici da se u školama i institucijama i nakon djetinjstva potiče učenje stranog jezika.

Skutnabb-Kangas (prema Špiranec, 2010:14) zagovara mišljenje da je "dvojezična osoba ona koja može funkcionirati u dva (ili više) jezika, bilo u jednojezičnoj ili višejezičnoj zajednici, u skladu s društveno-kulturološkim zahtjevima koji su usmjereni prema komunikacijskoj i kognitivnoj kompetenciji pojedinca od strane zajednice ili pojedinca." U navedenoj definiciji jasna ja važnost

društva te njegovih strukturi i normi pri problematiziranju pitanja dvojezičnosti.

Tezi da jezik nije samo gramatički, već i društveni produkt, u prilog govori i članak Igora Živkovića (2007), u kojem govori kako je za stjecanje jezične kompetencije stranog jezika potrebno ne samo poznavanje gramatike i strukture jezika, već i kontekst istog, odnosno izvanjezičnih faktora. Pod kontekstom u ovom slučaju Živković podrazumijeva tradiciju. "Sve razlike među raznim jezičnim i državnim zajednicama plod su dugog povijesnog procesa, različitih povijesnih okolnosti koje su rezultirale različitim načinom života, različitim kolektivnim, etničkim i nacionalnim identitetima, a oni se odražavaju u individualnom identitetu govornika i u njegovom jeziku kao nositelju i izvoru nacionalno-kulturne obavijesti" (Živković, 2007:754). Dakle, za potpuno ovladavanje jezikom potrebno je pri učenju novog jezika učiti i izvanjezične faktore povijest, kulturu, političke nauke i mentalitet, kao i neverbalne faktore poput mimika i gesta.

7.4. Jezik, identitet i integracija

Živkovićev (2007) članak se bavi pitanjima odnosa jezika i identiteta, vanjskim faktorima koji utječu na oblikovanje identiteta, te pitanjem dobiva li se učenjem odnosno savladavanjem stranog jezika novi identitet. Materinski jezik je početni jezični identitet djeteta. Moguće je da dijete razvije više jezičnih identiteta, na primjer kroz dvojezični odgoj. Međutim, kod dvojezično odgajane djece dominantni, odnosno jezik kojem se više izloženi, oblikuje glavni jezični identitet, što ukazuje na važnost okoline na formiranje jezičnog identiteta. Kroz vrijeme je moguće da jezik koji nije materinski preuzme dominaciju i "potiskuje prvotni jezični identitet" (Živković, 2007:752). Dokaz tome su djeca hrvatskih radnika koja žive u inozemstvu i s vremenom prihvaćaju tuđi identitet kao svoj, poistovjećujući se s novom sredinom.

Škiljan (prema Leburić, Šuljug, 2008.) smatra kako svrha komunikacije nije samo prijenos poruke, već kroz nju i pošiljalatelj i primatelj potvrđuju ili negiraju društvenu poziciju sudionika. Leburić i Šuljug (2008) pak smatraju da individuum, koji se identificira s nekom grupom, prihvaća jezične konvencije te grupe. Dakle, ne samo riječi, nego i način izgovora kao karakteristika pojedine grupe. Oppenrieder i Thurmair (prema Salminen, 2010) ističu kako se, ovisno o vrsti višejezičnosti, učenje više jezika može pozitivno ili negativno odraziti na identitet. Dobrovoljno učenje jezika dovodi do obogaćivanja identiteta, dok je ne-dobrovoljno prijetnja identitetu. To potvrđuje i Krumm (2017), naglašavajući kako migrantima, kada su primorani učiti novi jezik, to predstavlja opasnost za sve što je vezano za njihov materinski jezik, dakle povezanost s obitelji, porijeklom, za sve ono što oblikuje identitet.

7.4.1. Integracija

Proces integracije, kao složen i kompleksan fenomen, također nailazi na neslaganja pri definiranju. Tako se u mnoštvu definicija i interpretacija nalaze npr. one Pennixa (prema Blagojević, 2020:709), za kojeg je integracija "proces postajanja prihvaćenim dijelom društva", te ona Heckmanna i Bosswicka (2006), koji integraciju smatraju procesom uključivanja migranata u institucije društva primitka. Smatraju ga dvosmjernim procesom koji za migrante znači učenje nove kulture, stjecanje prava i obaveza i pristup statusu u institucijama društva primitka, stvaranje osobnih veza s pripadnicima društva zemlje primitka, te oblikovanja osjećaja pripadnosti i identifikaciju s društvom. Za zemlju primitka proces integracije podrazumijeva otvaranje institucija i stvaranje jednakih mogućnosti za imigrante kao i za domaće stanovništvo. U ovom procesu zemlja primitka je u poziciji veće moći nego imigrant. Ovo su ujedno četiri dimenzije integracije, kako ih vide Heckmann i Bosswick (2006:10): 1) *strukturalna*, koja uključuje kombinaciju pravno-političkih i socijalno-ekonomskih elemenata, podrazumijevajući stjecanje prava te pristup statusu u institucijama društva primitka, kao što su obrazovanje, zdravstveno osiguranje, pristup tržištu rada, a sudjelovanje u ovim institucijama omogućuje pristup resursima te socijalno ekonomski status 2) *kulturna*, kod koje se od imigranata očekuje da steku kompetencije kulture i društva u koje doseljavaju, što podrazumijeva promjene u ponašanju, ali ne i odustajanje od kulture svoje zemlje 3) *interaktivna*, koja uključuje uključenost u društvo primitka putem društvenih mreža, prijateljstava, ljubavnih veza i sl., te 4) *identifikacijska*, koja uključuje subjektivni osjećaj pripadanja i identifikaciju s određenom skupinom u društvu. Četvrta dimenzija nije neophodna za sudjelovanje u institucijama, za razliku od kulturne dimenzije. Za sudjelovanje u institucijama potrebno je raspolagati kulturnim kompetencijama prema kojima te institucije funkcioniraju, dok se razvijanje osjećaja pripadnosti društvu može pojaviti i naknadno u integracijskom procesu.

U suvremenim sociološkim teorijama nalazimo često korištenu i priznatu podjelu integracije, onu Lookwoodovu iz 1964. godine. Lookwood (prema Banovac, Mrakovčić, 2007:324) ukazuje na važnost razlikovanja mehanizama koji su ključni za "uspostavljanje društvenog poretka odnosno sukoba". Tako razlikuje društvenu integraciju, u kojoj je fokus odnos među akterima, i sistemsku integraciju, koja se "odnosi na usklađenost i neusklađenost dijelova društvenog sustava". Habermas (prema Banovac, Mrakovčić, 2007:325) u modernom društvu razlikuje 2 načela integracije, nazivajući takav pristup teorijom komunikacije. On konkretno djelovanje i društvene odnose svrstava pod pojam *svijet života*, kojim dolazi do identifikacije s drugim i sa zajednicom, dok je

drugo načelo ono "prema kojemu funkcioniraju društveni sustavi", te nije pod utjecajem aktera.

Bužinkić i Kranjec (2013:6) ističu tri integracijska modela: 1) *asimilacija*, jednosmjernan proces u kojem migrant preuzima "običaje, norme, vrijednosti i socijalne osobine" društva primitka, 2) *multikulturalizam*, model kod kojeg društvo primitka dopušta multikulturalnoj zajednici da živi "u skladu sa svojim stilom, običajima, jezikom i vrijednostima", te se poštuje i potiče postojanje kulturne raznolikosti i različitih grupa unutar jednog društva, te 3) *interkulturalizam*, koji se "temelji na interkulturalnom dijalogu koji obuhvaća otvorenu razmjenu stavova između individua i grupa različitog etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičnog podrijetla i nasljeđa, na temelju međusobnog razumijevanja i poštovanja".

Čačić Kumpes, Gregurović i Kumpes (2012) ističu kako je globalizacija promijenila dinamiku migracijskih procesa i time dovela do nužnosti utvrđivanja migracijskih politika. Naglim rastom imigranata mnoge zemlje, bez obzira na duljinu imigracijske povijesti, trebale su i još uvijek trebaju uvoditi pravila i politike vezane za imigrante. Važno je naglasiti da nove i učestalije migracije zahtijevaju spremnost obje strane (zemlje primitka i imigranata) na sudjelovanje u procesu migracijske i integracijske politike. Pri migracijskoj politici misli se na pravila oko ulaska u zemlju, boravka i zapošljavanja migranata, dok integracijska politika "uređuje način uključivanja migranata u društvo primitka" (Čačić Kumpes, Gregurović i Kumpes, 2012:308). Ta pitanja se razmatraju i rješavaju u raznim pravnim i institucionalnim okvirima na razini Europske Unije te država članica, te je provedba u nadležnosti raznih ministarstava. Međutim, ovaj fenomen i njegova provedba su toliko kompleksni i nejasni, da ga Richter (prema Flubacher, 2014) čak naziva *Plastikwort*, odnosno konotativnim stereotipom kojeg svi koriste, bez utemeljenog i jasnog značenja.

Esser (2006), smatrajući da je jezik sredstvo svakodnevne komunikacije, a time i resurs u poslovnoj okolini, jezik smatra ključnom točkom u integraciji migranata u zemlju primitka. Jezik simbolizira s jedne strane zajedništvo, a s druge strane utječe na nejednakost mogućnosti obrazovanja, plaća, socijalnih kontakata, time dovodeći do diskriminacije. On razlikuje dva aspekta integracije, socijalnu i sistemsku integraciju, pri čemu socijalna integracija podrazumijeva uključenost ili isključenost aktera u nekom društvenom sistemu, na primjer pri poslovnom djelovanju. Esser nabraja 4 tipa socijalne integracije, koji se temelje na odnosu etničke grupe i društva primitka. 1) *Marginalnost*, koja podrazumijeva ograničenu dvojezičnost. Ovdje nema uključenosti ni u jedno društvo. 2) *Segmentacija*, kod koje vlada jednojezičnost i uključenost samo u etničku grupu. 3) *Asimilacija*, pri čemu se misli na jednojezičnu asimilaciju, i to u vidu uključenosti u društvo primitka, te 4) *Višestruka uključenost*, kod koje je karakteristična kompetentna dvojezičnost i uključenost u oba društvena sistema (Esser, 2006:7). Navedeni tipovi mogu se odnositi na razne dimenzije. Tako Esser (2006:8) razlikuje "kulturnu dimenziju stjecanja znanja i vještina,

strukturalnu dimenziju plasiranja na položaj, društvenu dimenziju stvaranja kontakata i društvenih veza i emocionalnu dimenziju identifikacije". Jezik smatra djelom kulturne dimenzije, ali ne isključuje povezanost sa uspostavom društvenih kontakata i emocionalnom identifikacijom. Također, ni povezanost jezika sa strukturalnom dimenzijom nije isključena, budući da je jezik dio ljudskog kapitala.

Esser ukazuje na vertikalnu etničku nejednakost, koja nastaje u zemljama primitka, a odnosi se na nejednakost u "obrazovanju, plaći, pristupu institucijama i društvenom priznanju" (Esser, 2006:2), te zaključuje da su razlike u poslovnom uspjehu povezane s manjkom jezičnih kompetencija.

U kojim dimenzijama su se sudionici ovog istraživanja integrirali, te koliko je jezik bitan faktor integracije, raspraviti će se u empirijskom dijelu rada.

8. Metode istraživanja

Ovo istraživanje usmjereno je na Nijemce bez hrvatskog podrijetla, koji žive u Hrvatskoj.

Glavna istraživačka pitanja kreću se od razloga preseljenja u Hrvatsku, stavovima i stereotipima prema Hrvatima, glavnih razlika između života i društva u Njemačkoj i Hrvatskoj, do osobnog osjećaja integriranosti u hrvatsko društvo, važnost jezika pri integriranju, te doživljavanju vlastitog identiteta. Cilj ovog istraživanja je utvrditi stereotipe o Hrvatima u njemačkome društvu, sličnosti i razlike između hrvatske i njemačke svakodnevice, te osobne stavove o osjećaju integriranosti u hrvatsko društvo i percepciju vlastitog identiteta s obzirom na novu životnu okolinu. Intervju je tematski podijeljen na četiri cjeline, od kojih je prva usmjerena na osobne podatke sugovornika, njihovu dob, hobije, razloge preseljenja u Hrvatsku. Drugi set pitanja odnosi se na promjene ili proširenje osobnog mišljenja i doživljaja hrvatskog društva u odnosu na mišljenje prije preseljenja. Zatim slijedi usporedba svakodnevnog života i odnosa među ljudima dvaju društava. Naposljetku se istražuje osobni dojam sugovornika u domenama integracije u hrvatsko društvo, te eventualna promjena ponašanja i doživljavanja vlastitog identiteta u novom društvu. Radom se želi doprinijeti spoznajama o procesu integracije Nijemaca u hrvatsko društvo, temi koja dosada nije na ovaj način istraživana.

Odabrana je kvalitativna metoda istraživanja u vidu polustrukturiranog intervjua, jer je cilj dubinski utvrditi osobna stajališta i dojmove o Hrvatima i hrvatskom društvu, te na konkretnim primjerima utvrditi kriterije osjećaja integriranosti. Sugovornicima je dano na izbor na kojem jeziku će se intervju provoditi; stoga je osam intervjua provedeno na njemačkom jeziku, dok je dvoje sugovornika odabralo hrvatski jezik.

Prije početka provođenja istraživanja, isto je prijavljeno etičkom povjerenstvu. Trećeg svibnja 2019. godine, pod brojem odluke 2019-19, povjerenstvo je ocijenilo da je predloženo istraživanje u svrhu diplomskog rada pod nazivom "Integracija Nijemaca u hrvatsko društvo - empirijski zapisi iskustava doseljenika iz Njemačke", autorice Natalie Maltarski, u skladu s važećim etičkim normama.

8.1. Sugovornici

Istraživanje je provedeno na 10 sugovornika između svibnja i prosinca 2019. godine, uz iznimku jednog intervjua provedenog u svibnju 2020. Kriterij za sudjelovanje je isključivo činjenica da je ispitanik odrastao u Njemačkoj, te sada živi u Hrvatskoj. Studenti na razmjeni nisu dio ovog

istraživanja. Sugovornici su regrutirani preko platforme Facebook (u grupama poput 'Expats in Zagreb', 'Instrukcije' i sl.), na fakultetu, te usmenom predajom među poznanicima. Intervjui su se odvijali uživo ili putem platforme Skype, izuzev jednog intervjua koji je, na zahtjev sudionice, proveden u pisanom obliku, putem e-maila. Svaki sugovornik je usmeno i pismeno obaviješten o ciljevima i metodama istraživanja i zaštiti identiteta, te je svaki potpisao informirani pristanak za sudjelovanje. Intervjui u trajanju od u prosjeku 40 minuta su, uz pismeni pristanak sudionika, tonski snimljeni. Svaka snimka je prenesena na moje osobno računalo, nakon čega je izbrisana s mobitela. Svaku snimku sam osobno transkribirala, zatim izbrisala s računala, transkripte ispisala, te nakon analize uništila fizičke i digitalne oblike. Imena su po samo meni poznatom algoritmu izmijenjena.

8.2. Nalazi istraživanja

Analitičke cjeline podijeljene su u četiri skupine. Prva prati osobnu priču sugovornika, njihovu dob, hobije, obrazovanje te razloge preseljenja u Hrvatsku, stavove prema preseljenju, prve kontakte u Hrvatskoj. Druga skupina tema se bavi stereotipima i predrasudama o Hrvatima i hrvatskom društvu prije i nakon preseljenja, te ukupnom dojmu o životu u Hrvatskoj. Također, ova tematska cjelina obrađuje i predrasude prema sugovornicima od strane hrvatskih državljana. Treća tematska cjelina koncentrirana je na sličnosti i razlike u hrvatskom i njemačkom društvu prema određenim područjima. Zadnja tematska cjelina ispituje osobne stavove o osjećaju integriranosti u hrvatsko društvo, te ulogu jezika pri integraciji i utjecaj na doživljavanje osobnog identiteta.

1. Svih deset sudionika koji su sudjelovali u ovom istraživanju rođeni su u Njemačkoj. U trenutku provođenja intervjua sudionici su imali između 29 i 51 godinu, te su svi visokoobrazovani. Filozofija, odgoj, povijest, komparativna književnost, socijalni rad i slavistika područja su iz kojih ispitanici imaju diplomu, a jedna sugovornica studirala je medicinu u Zagrebu. Razlozi za preseljenje u Hrvatsku većinom su vezani uz posao, dvoje sudionika intervjua preselilo je zbog ljubavne veze s Hrvaticom, dok se jedan na putovanju Hrvatskom zaljubio, te odlučio ostati. Sukladno tome, prvi kontakti u Hrvatskoj bili su oni vezani uz posao ili preko ljubavnog partnera, tako da nijedan sugovornik nije imao problema sa nalaženjem kontakata.

2. Mišljenja o Hrvatskoj i hrvatskom društvu koja su sugovornici imali prije preseljenja relativno su različita. *"Mama mi je rekla: pa nemoj ići u Zagreb, tamo je bio rat... jedan prijatelj me pitao idem li čuvati ovce u Hrvatsku" (Anette). "O povijesti sam znao puno, jer je to bila tema mog diplomskog rada. Ali inače, samo ovako iz priča od drugih Nijemaca. Znao sam da svi jedu ćevape, da se u*

Dalmaciji pije crno vino i da su svi lijeni." (Miki). Emil, koji je prije preseljenja kroz kontekst glazbe i festivala poznao mnoge Hrvate, ističe kako svoje hrvatske prijatelje ne bi svrstao u "tipične Hrvate", smatra ih alternativnima i sličnima sebi, tako da kroz njih nije razvio nikakvo konkretno mišljenje o Hrvatima. Ostali sugovornici naglasili su kako osobno nisu znali gotovo ništa o Hrvatskoj, u svakodnevnom životu su čuli da Hrvati vole jesti meso, peći roštilj, piti alkohol, da su lijeni, da ne vole raditi te da piju puno kave. Da su Hrvati konzervativni, nacionalistički nastrojeni i gostoljubivi, također su neki od ponavljajućih komentara. Zanimljivo je, kako navode četiri sugovornika, da Nijemci ne znaju gdje se Hrvatska nalazi, niti da je samostalna država. Jedan sugovornik spomenuo je sport kao temu preko koje Nijemci znaju za Hrvatsku. Nalazi tematske cjeline vezane za ostvarivanje stereotipa prema Hrvatima pokazali su kako su se uvriježeni stereotipi prema Hrvatima ostvarili, ali ideja o Hrvatima se životom u Hrvatskoj i proširila.

Sugovornica Paula, svjesna promjene u svom privatnom životu u vrijeme preseljenja u Hrvatsku, ispričala je svoju priču, naglašavajući kako je njena osobna promjena vjerojatno utjecala na način kako vidi Hrvate: *"Stan koji smo kupili bio je moje utočište. Danima nisam izlazila iz kuće. Došli smo s dvanaest dana starom bebom, moja iskustva ovdje su bila izmiješana sa novim iskustvom da sam majka, na što nisam bila spremna, jer sam se cijeli život bavila karijerom, a ne majčinstvom. To je vjerojatno oblikovalo moj doživljaj početne faze u Hrvatskoj. Nisam se tada mogla integrirati, ići van, u kazalište... Bila sam stalno doma s bebom. Zato sam se u to vrijeme osjećala izolirano. Tu u Zagrebu u to vrijeme nijedna žena nije vani dojila, ili nosila bebu u marami... U Njemačkoj je to drugačije. Zato sam reakcije prema meni kao majci doživljavala neobično. Bilo je situacija u kojima nisam shvaćala da ljudi misle samo dobro, a ja to nisam tako doživljavala, nego kao napad na moju privatnost. Na primjer, ljudi bi se nagnuli nad kolica i gledali moju bebu...To se u Njemačkoj ne radi nepoznatim ljudima. Ili komentari kako moje dijete ne nosi čarape...Takve stvari. Morala sam naučiti da je to ovdje tako, i da ljudi ne misle ništa loše.."*

"Na prvi pogled su svi ljubazni i gostoljubivi, možeš se šaliti, brzo s nekim ući u razgovor, ali već na drugi pogled možeš uvidjeti drugu stranu. Nije mi na početku bilo jasno, mislim, poznao sam hrvatsku povijest, i noviju povijest s ratom i to, i znao sam kako je to sve započelo, tko gdje i kako, Herceg Bosna i to... Ali da je hrvatsko društvo desničarski nastrojeno..., to sam s vremenom primjećivao sve više i više, i kakve narative ljudi nose sa sobom... To sam tek kasnije primijetio. Ali budući da sam čovjek koji se zanima za povijest i politiku, počeo sam obraćati pažnju na to. Kratko nakon što sam doselio u Hrvatsku, HDZ je opet došao na vlast, odonda se klima promijenila. O tome kad je bio SDP na vlasti ne znam puno, ali od kad su Kolinda i Plenković sve pratim i primjećujem tu stranu društva. I onda recimo Hod za život i tako dalje, primijetio sam kako je hrvatski mainstream konzervativan i kako je jako katolička crkva povezana s državom i tako nam se

miješa u živote... Sve to sam tek kasnije shvatio. To me zaprepastilo" (Emil).

"Stereotipi se uvijek pokazu točnima, jer samo njih vidiš... Ako 100 Dalmatinaca prođe pored mene, to ni ne primijetim, ali ako prođe jedan sa zlatnim lancem i križem oko vrata, otkopčane košulje, onako macho... onda odmah pomislim evo Dalmatinca... A ostalih 99 niti ne primijetim. Poznajem stereotipe iz teorije, oni su dobra stvar... Staviš ljude u ladice i ne trebaš više razmišljati... Oni nam olakšavaju život" (Miki). Također, Miki smatra kako su stereotipi unutar Hrvatske puno veći od onih koji Nijemci imaju o Hrvatima. "Npr. razlika u Zagrebu između Sesveta i centra... Neće Nijemac doći i reći Hrvat je ovakav i onakav... To Hrvati čine."

Kod ostalih sudionika istraživanja ispostavilo se da su stereotipi bili točni u smislu ispijanja kava i opuštenom pristupu prema poslovnim i privatnim obavezama, a spomenuti su i konzervativizam i nacionalizam.

Na pitanje jesu li u Hrvatskoj naišli na stereotipe prema sebi kao Nijemcima, svi su sugovornici odgovorili potvrdno. Susretali su se sa stereotipima da su Nijemci bogati, privilegirani, da imaju puno mogućnosti, da su uzorni, disciplinirani, točni i marljivi. Ove karakteristike sudionici su vrednovali kao pozitivnu diskriminaciju, međutim, bilo je i primjera negativne diskriminacije. *"Bilo mi je čudno u Dubrovniku su se stalno šalili s Hitlerom. To nam je osjetljiva tema, a kad sam čudno reagirala sam opet ispala prava Njemica jer nemam humora. Sad sam shvatila taj crni balkanski humor koji se šali čak i o Domovinskom ratu i zavoljela sam ga. Ali ta tema će uvijek nama biti osjetljiva i to treba ostati tako" (Linda).*

Isabela pak smatra kako je hrvatsko društvo homogeno i nenaviknuto na strance koji nisu turisti, što vidi u odnosu druge djece prema svojoj kćeri, koja se čude kada čuju da dijete priča strani jezik.

3. U idućoj tematskoj cjelini sugovornici su zamoljeni da objasne koje razlike i sličnosti u određenim aspektima uočavaju između hrvatskog i njemačkoga društva. Ponuđene kategorije su odnosi u svakodnevnom životu, odnos prema poslu i obavezama, birokracija, organizacija slobodnog vremena, te slavlja. Za područje odnosa prema poslu i obavezama, svi sugovornici ističu opušteniji pristup nego u Njemačkoj, te veliku količinu vremena utrošenu na pauze i ispijanje kave. Takav pristup je svima na neki način drag, međutim uočavaju utjecaj takve opuštenosti na produktivnost na poslu. Naglašavaju kako je u Njemačkoj posao na prvom mjestu, a tek tada dolazi vrijeme za opuštanje, dok se u Hrvatskoj u radnom danu neprestanu izmjenjuju posao i uživanje. Nino navodi kako je u Njemačkoj odrastao u društvu u kojem je individuum percipiran kroz ono čime se bavi, te s time povezuje strogoću i produktivnost Nijemaca u poslovnom svijetu. Isabela naglašava kako može uspoređivati samo područje u kojem radi, a to je fakultet. Ističe kako su u Njemačkoj očekivani rezultati i uspjesi u akademskom svijetu puno viši nego u Hrvatskoj, gdje se

za napredovanje očekuje minimum. Iz tog razloga su produktivnost i natjecanje minimalni. Iznenadena je činjenicom da je u Hrvatskoj pri zapošljavanju presudno poznanstvo, a ne rezultati, što smatra velikom greškom. Smatra da se zapošljavanjem osoba s kojima smo u poznanstvu na poslu stvara obiteljska atmosfera, te da se sva komunikacija i rad odvijaju na osobnoj umjesto na profesionalnoj razini. Naglašava kako je to u Njemačkoj nepoželjno, te da se kroz posao žele stvoriti poslovni, a ne privatni odnosi. Sličnu razliku između njemačkog i hrvatskog poslovnog svijeta navodi i Nino, objašnjavajući kako si kolege na njegovom poslu u Zagrebu međusobno pomažu i družu izvan radnog vremena, dok su kolege u Njemačkoj rezervirani i hladniji. Neprihvatanje kritike u poslovnom okruženju u Hrvatskoj također je jedna od uviđenih razlika. Emil pak smatra kako Hrvati dobro odrađuju svoje poslove, međutim generalno negativan stav Hrvata prema radu pripisuje niskim plaćama i lošim uvjetima, pogotovo onima za nezaposlene. Ističe fokusiranost i strogoću Nijemaca pri radu, ali cijeni sposobnost improvizacije kod Hrvata.

Na pitanje kako vide odnos u hrvatskom društvu u svakodnevnom životu, među prijateljima i nepoznatim ljudima, svi osim jedne sugovornice naglašavaju spontanost, opuštenost, srdačnost, smisao za humor, gostoljubivost, ugodniju i opušteniju komunikaciju među poznatim i nepoznatim ljudima nego u Njemačkoj. Jedna sugovornica istaknula je odnos prema djeci u Hrvatskoj, ističući kako se na djecu gleda s veseljem i poklanja im se velika pažnja i ljubav, dok Nijemci negoduju u društvu tuđe glasnice djece. Samo je Anette primijetila neljubavnost u situacijama u kojima kao stranac nešto nije razumjela, a Nino uz svu gostoljubivost i opuštenost uočava distancu među nepoznatim ljudima, naglašavajući kako dolazi iz malog grada u Njemačkoj gdje su i nepoznati ljudi međusobno prisniji. Ovakve kvalitete hrvatskih građana reflektiraju se i na provođenje slobodnog vremena. Iako sugovornici ne vide prevelike razlike u oblikovanju slobodnog vremena (i Nijemci i Hrvati se rado bave sportom, borave u prirodi, idu na putovanja, u kazališta i muzeje), naglašavaju da je svaki slobodan trenutak kod Nijemaca detaljno isplaniran, čak mjesecima unaprijed, za razliku od Hrvata, čije su aktivnosti spontanije. Nekoliko sugovornika komentiralo je kao razliku činjenicu da se u Hrvatskoj puno slobodnog vremena provodi u kafićima, a Emil primjećuje kako su zbog neprestanog balansa između slobodnog i radnog vremena Hrvati generalno opušteniji, dok Nijemci *"na godišnjem polude, stres od cijele godine izađe, svađaju se... Hrvati si cijele godine sve kažu u lice tako da su na godišnjem mirni"*. Kod pitanja da usporede slavlja u Hrvatskoj i Njemačkoj, svi sugovornici su se složili s time da Hrvati puno raskošnije slave. Najviše su se referirali na velike i raskošne svadbe pune tradicionalnih običaja, što u Njemačkoj nije slučaj. Nekoliko sugovornika iskazalo je čuđenje činjenicom da su u Hrvatskoj u dvije do tri godine bili pozvani na desetak svadbi, jer se u Njemačkoj poziva samo obitelj i najbliži prijatelji.

Sanja je napomenula kako su i sprovodi u Hrvatskoj puno veći, te da se u Njemačkoj za npr. smrt

starog roditelja ne može u kratkom roku dobiti slobodan dan na poslu. *"U Njemačkoj sprovodi nisu odmah za 3 dana, ne možeš dobiti slobodno tako u zadnji čas. Nisi najavio da će ti roditelj umrijeti i poslodavac s tim ne računa. Zato su sprovodi obično tek za tjedan dana, i dolazi samo uža obitelj jer ostali ne mogu otići s posla na sprovod."* (Sanja). Na posljednje pitanje iz ove kategorije, ono gdje je ukupna kvaliteta života bolja, sugovornici ovog istraživanja odgovaraju različito, spominjući pozitivne i negativne strane života u obje zemlje. Tako se među pozitivnim stranama života u Hrvatskoj kod više sugovornika našao komentar o kvalitetnijoj hrani i mogućnosti kupovanja svježeg povrća iz malih uzgoja i obiteljskih gospodarstava. Iako napominju da je izbor u njemačkim supermarketima veći, cijene izbor svježeg voća i povrća. Blizina mora, klima i opuštenost u poslovnom svijetu također su okarakterizirani kao pozitivne strane života u Hrvatskoj, kao i uvjeti za obiteljski život, u smislu broj odgajatelja u vrtiću i generalnom pozitivnom pristupu prema djeci. Kao negativne strane navedeni su kaotičan cestovni promet, loša opremljenost bolnica, te kod sugovornika najčešće spomenuta niska primanja. *"Ako imaš Njemačku plaću, onda je ovdje bolje"* (Sanja), dok Nino spominje komentar svoga prijatelja, da su Hrvati čarobnjaci, jer s tako malo novaca uspiju preživjeti. Troje sugovornika navelo je kako ima dobra primanja za hrvatski standard, te kako ne znaju kako bi u Hrvatskoj preživjeli s prosječnom plaćom. Kao najgora domena života u Hrvatskoj kod svih sugovornika ističe se birokracija, konkretnije primjeri iz MUP-a. *"Morala sam ići tamo s hrpom papira, ovisno o tome s kim sam pričala na šalteru, svako je tražio neke druge papire..."* (Sanja), *"Birokracija, užas. U MUP-u sam vidio ponašanja za koje bi se u Njemačkoj dobio otkaz"* (Nino). *"Proveo sam sate i sate u MUP-u, užas. Nitko nije spreman pomoći, nitko ne zna engleski... Nedostaje ti ovaj papir, ne, nedostaje ti onaj papir, moraš tamo, moraš ovamo, ne znam što Vam je moj kolega rekao ali to Vam ne treba..."* (Emil). *"Imaju šalter na kojem piše 'stranac', a nitko ne zna nijedan jezik osim hrvatskog... Odgovaraju ti na hrvatskom, ne žele pomoći... Tek kad sam došao s prijateljem Hrvatom koji je pravnik, sam uspio sve riješiti... Cijela procedura prijavljivanja mene, auta, stana, trajala je preko 3 godine"* (Miki), samo su neki od komentara na rad hrvatskog MUP-a.

4. Zadnji set pitanja postavljena sugovornicima su ona vezana uz osjećaj integriranosti u hrvatsko društvo, uviđanju promjena u svom ponašanju od preseljenja u Hrvatsku, ulogu jezika u integraciji, te doživljaju vlastitog identiteta od preseljenja.

Sugovornici su zamoljeni objasniti kako oni osobno doživljavaju pojam integracija te osjećaju li se integrirani u hrvatsko društvo. Većina sugovornika naglasila je kako je integracija u teoriji dvosmjernan proces, međutim u praksi se često sve svodi na onoga koji se integrira, te od strane društva primitka nedostaju sadržaji i definicije što integracija zapravo podrazumijeva. Neki spomenuti aspekti integracije su kontakt s ljudima, prilagođavanje običajima zemlje primitka,

sudjelovanje i snalaženje u svakodnevnim aktivnostima bez poteškoća, a dvije sugovornice su istaknule važnost integriranja kroz institucije, navodeći posao kao glavni oblik integracije, te kroz svoju djecu i njihove aktivnosti. Emil je jedini odstupao u svojoj izjavi, "*Težak pojam, jedan se mora drugom prilagoditi, ako želiš biti negdje onda moraš to i to. Ako pogledamo definiciju, onda sam poluintegriran, ali takav sam bio i u Njemačkoj. Generalno se ne slažem s nekim stvarima i pokušavam naći svoj osobni put. Znam jezik, shvaćam humor i mentalitet. Mislim da u tom pogledu jesam integriran, ali, kad bi rekli što definira Hrvata, ono što većina vidi kao lajtmotiv, a to je bijelac, konzervativac i katolik, onda u dva od tri područja nisam integriran niti želim biti.*"

Na pitanje vide li njihovi obitelji i prijatelji iz Njemačke razlike u ponašanju otkad su preselili u Hrvatsku, većina sugovornika izjasnilo se negativno, ili eventualnu promjenu povezuju s godinama, a ne mjestom stanovanja. Paula ističe kako od preseljenja ima više razumijevanja prema konzervativnom pogledu na svijet, Miki ističe da je počeo psovati u prometu i svakodnevnim obavezama pristupa opuštenije, dok Anette kao promjenu ističe kašnjenje i dugo ispijanje kava bez grižnje savjesti. Dvije sugovornice istaknule su kako svoj identitet ostvaruju kroz posao, a ne državljanstvom. Međutim, iako njihovi njemački prijatelji ne vide promjene, vide ih oni sami, te njihovi hrvatski prijatelji.

Svi sudionici ovog istraživanja naučili su hrvatski, do raznih razina. Neki su uz svakodnevne situacije učili i sustavno, na tečaju, dok je njih troje učilo isključivo kroz razgovor. Svi su istaknuli kako poznavanje hrvatskog jezika nije neophodno za život u Hrvatskoj, budući da Hrvati dobro vladaju engleskim jezikom. Također, ističu kako nemaju baš ni prilike koristiti hrvatski jezik, jer Hrvati strancima pristupaju na engleskom, bez obzira na njihovu želju i trud da pričaju hrvatski. Ipak, osam od deset sudionika istraživanja je odabralo njemački kao jezik za provođenje intervjua, naglašavajući kako se tim jezikom mogu bolje i prirodnije izraziti. Međutim, svi ističu jezik kao bitan faktor integracije, jer bez njega ne shvaćaju što se u njihovoj okolini događa. Na kraju, pitanje doživljavanja vlastitog identiteta pokazalo je različite odgovore. Osim već spomenutih sugovornica, koje su izjavile da sebe percipiraju kroz poslovni svijet, sedmero sugovornika je reklo kako je njihov identitet obogaćen, nikako zamijenjen. Emil spominje kako u Njemačkoj "iživi svoju Njemačku stranu". Na pitanje osjećaju li se kao Hrvat ili kao Nijemac, uz dvije iznimke koje se definiraju Nijemcima, ostali su odgovorili "oboje".

9. Rasprava

Prema Kröhnrtovoj tipizaciji migracija (2007) sudionici ovog istraživanja prema prostornom

kriteriju pripadaju vanjskoj migraciji, jer su svi migrirali u drugu zemlju. Prema kauzalnim faktorima sudionici su uvršteni u dobrovoljne migracije. Niti jedan sugovornik nije izjavio da je pri odluci o migriranju bilo nekog oblika prisile ili nužde. Vremenski kriterij, kao što je već spomenuto, je problematičan za definiranje. Može se zaključiti da svakako nisu dnevni ili tjedni migranti, jer svi već godinama žive u Hrvatskoj. Većina ih planira ostati u Hrvatskoj, jedna sugovornica je izjavila kako će ostati svakako barem do kraja svog radnog vijeka, dok dvoje mlađih sugovornika ističe kako su sve opcije otvorene, kako ostanak u Hrvatskoj tako i odlazak u neku drugu zemlju, ali povratak u Njemačku nisu spominjali kao opciju.

Prema Leejevom pristupu uzrocima migriranja, nisu zabilježeni konkretni faktori potiskivanja iz matične zemlje. Nijedan od sudionika provedenih intervjua nije naveo nikakvu okolnost iz života u Njemačkoj koja bi ga potakla da promijeni mjesto stanovanja. Navedeni su samo faktori privlačenja u Hrvatsku, među kojima su ljubavne veze s Hrvatima ili Hrvatima, te poslovne prilike.

Prema razlozima migriranja koje navode Ette i Sauer (2007), većina sugovornika pripada kategoriji radne migracije, a dvije sugovornice su migrirale zbog studija u Hrvatskoj, te su se nakon studija zaposlile i ostale. Ette i Sauer zaključuju da je većina Nijemaca koji napuštaju svoju matičnu domovinu visokokvalificirana, što se potvrđuje i u ovom istraživanju, budući da su svi sudionici visokoobrazovani.

Iako sugovornici u ovom istraživanju nisu, kao u spomenutom istraživanju Čapo Žmegač (2019), iz svoje domovine iselili 'trbuhom za kruhom', i ne planiraju povratak u Njemačku, ipak se može uočiti fenomen transnacionalizma ili dvodominosti. Podsjetimo, Čapo Žmegač (2003:119) navodi definiciju ovog pojma koju su skovali Schiller, Basch i Blanc-Szaton, opisujući ga kao "istodobnu usidrenost migranata u barem dvama društvima". Iako samo jedna sugovornica navodi kako svaki blagdan i produženi vikend s obitelji putuje u Njemačku, i ostali sugovornici, iako nešto rjeđe, posjećuju svoje obitelji i prijatelje, ili oni njima dolaze u posjetu. Osim povremenog odlaska u Njemačku, svi sudionici ističu da čitaju njemačke novine, slušaju vijesti i prate događanja iz svoje matične domovine. Zahvaljujući modernoj tehnologiji, kontakte njeguju i preko Skypea, Whatsappa i ostalih platformi koje omogućuju brzu ili video komunikaciju.

Sugovornici istraživanja napominju kako Nijemci slabo poznaju Hrvatsku i većinom ih asocira na ljetovanje i more. Ipak, prije preseljenja u Hrvatsku su od drugih Nijemaca čuli neke stereotipe i stvorili svoje. Među njima su najistaknutiji oni o višesatnom ispijanju kave i alkohola, ljubav prema roštilju i neradu, te konzervativizam. Svi stereotipi su se pokazali istinitima, a kroz život u Hrvatskoj sugovornici su upoznali još neke karakteristike koje vežu za Hrvate, kao što su smisao za humor, otvorenost, opuštenost i sposobnost improvizacije. Te karakteristike vide u svakodnevnom životu, odnosu među kolegama na poslu, provođenju slobodnog vremena i slavlja, a neke od tih

karakteristika su i preuzeli. Na pitanje vide li njihovi njemački prijatelji na njima razlike u ponašanju od kada su preselili u Hrvatsku, naši sugovornici većinom odgovaraju negativno, međutim, ističu kako oni sami i njihovi hrvatski prijatelji vide promjene. To su sitne promjene, poput kašnjenja na dogovore, opušteniji pristup poslu i svakodnevnim obavezama i dugo ispijanje kave, no, zanimljivo je kako su te promjene primijetili njihovi hrvatski, a ne njemački prijatelji. Ovakve iskaze moguće je povezati s teorijom subjektivizma i simboličkog interakcionizma. Prema tim teorijama identitet je promjenjiva konstrukcija ovisna o vremenu i prostoru, te, prema simboličkom interakcionizmu, individua u svrhu ostvarivanja cilja naglašava razne sfere svog identiteta. Naši sugovornici preseljenjem nisu izgubili svoj identitet, već su ga proširili novim i ovisno o situaciji u kojoj se nalaze, u ovom slučaju ovisno o zemlji u kojoj se nalaze, naglašavaju svoju njemačku ili hrvatsku stranu. Oni preuzimaju više raspršenih uloga i slažu, kako ga nazivaju Eickelpasch i Rademacher (2004), "kolaž" jedinstvenog identiteta. Ovakav iskaz potvrđuje teorije o višedimenzionalnosti, fleksibilnosti i pluralnosti identiteta, te Kalanjove (2008:61) "identitetske resurse" za kojima se poseže ovisno o situaciji. Iako većina sugovornika toga vjerojatno nije svjesna, jedan čak naglašava *"identitet za mene nije pojam. Ne mijenjam identitet ovisno o tome gdje sam, ja sam ja"* (Miki), dok drugi ističe *"kada dođem u Njemačku živim drugu stranu svoje osobnosti"* (Emil), svojim su iskazima potvrdili da je do nekakve promjene odnosno obogaćivanja identiteta ipak došlo, vidljivo samo u hrvatskoj okolini, što ukazuje na to da je "njemački" identitet sačuvan kao resurs za posjete Njemačkoj. Iako Keupp (2000) naglašava kako u globalizaciji zanimanje više nije glavni smisao identiteta, dvije sugovornice objasnile su ostvarivanje i shvaćanje vlastitog identiteta kroz posao, što govori u korist funkcionalističkoj teoriji, odnosno povezanosti statusa s idejom "ja". Suprotno njima, jedan sugovornik naglasio je kako je u Hrvatskoj moguće voditi život koji *"te ne definira samo kroz posao"* (Nino).

Tema jezika, integracije te povezanosti tih pojmova također je diskutirana sa sugovornicima. Većina sugovornika na visokoj razini govori i razumije hrvatski jezik, samo je jedan naglasio da je tek u početnoj fazi učenja. Hrvatski su učili većinom kroz svakodnevni razgovor, dakle neformalno, dok su neki uz to upisali i tečaj. Naglašavaju da za normalno funkcioniranje u Hrvatskoj poznavanje jezika nije neophodno, te da ga ni nemaju prilike često koristiti. Razlozi su kod nekih njemački kao jezik komunikacije na radnom mjestu, a kod nekih činjenica da Hrvati koriste engleski kada pričaju sa strancima, bez obzira na trud sugovornika da govori hrvatski. Mogu li se sugovornici ovog istraživanja smatrati dvojezičnim osobama, ovisi o definiciji kojom se vodi. Međutim, iako tvrde kako hrvatski jezik koriste na višoj razini, samo je dvoje sugovornika samoinicijativno odabralo sudjelovati u intervjuu na hrvatskom jeziku, što ukazuje na to kako vlastite misli ipak bolje dočaravaju na njemačkom jeziku, te jezična integracija nije dovoljna za predstavljanje sebe u

prirodnim okolnostima. Vodeći se Bloomfieldom (prema Špiranec, 2010), koji smatra da je za dvojezičnost potrebno vladanje dvama jezicima kao izvorni govornik, sugovornici nisu dvojezični. Odaberemo li Macnamarovo ili Hocketovo (prema Špiranec, 2010) viđenje dvojezičnosti, sugovornike možemo smatrati dvojezičnima, jer ovladavaju barem minimalnom kompetencijom jezika. Većina sugovornika je u raspravi o integraciji naglasila da razumije humor, mentalitet i sleng hrvatskog naroda, tako da je Živkovićev (2007) kriterij, koji za kompetenciju stranog jezika zagovara poznavanje konteksta i izvanjezičnih faktora, ovdje ispunjen, bez obzira na gramatičku točnost i fluidnost pri govorenju na hrvatskom jeziku. U prilog tome da je među našim sugovornicima došlo do obogaćivanja identiteta poznavanjem novog jezika, govori i teza Oppenriedera i Thurmaira (prema Salminen, 2010), prema kojoj dobrovoljno učenje jezika pridonosi obogaćivanju lepezi identiteta.

Pitanje integracije sugovornici doživljavaju kao sudjelovanje u aktivnostima društva, bez poteškoća. Dvije sugovornice naglašavaju integraciju kroz posao i institucije, dok jedan smatra kako se s nekim stvarima u hrvatskom društvu ne slaže, te se osjeća poluintegrirano, ali naglašava da je takav bio i u Njemačkoj, ističući svoje alternativne stavove prema životu. *"Kad bi rekli što definira Hrvata, ono što većina vidi kao lajtmotiv, a to je bijelac, konzervativac i katolik, onda u dva od tri područja nisam integriran niti želim biti."* (Emil). Prema dimenzijama koje navode Heckmann i Bosswick (2006), svi sugovornici su u sve četiri dimenzije integrirani, s time da četvrta, ona identifikacijska, varira u intenzitetu od sugovornika do sugovornika. Strukturalna dimenzija je svakako ispunjena, jer su svi prijavljeni u Hrvatskoj te time uživaju institucionalna prava poput zdravstvenog osiguranja i pristupa tržištu rada. Kulturne kompetencije su također preuzete, i time su obogaćeni identitetski resursi sugovornika, a interaktivna dimenzija je kod većine ispunjena odmah pri doseljenu, odnosno svi njeguju društvene i/ili ljubavne odnose s pripadnicima hrvatskog stanovništva.

Nekoliko sugovornika je ukazalo na nedostatak integracijske politike, koju spominju Čačić Kumpes, Gregurović i Kumpes (2012), ukazujući na važnost uređivanja načina uključivanja migranata u društvo primitka. Prema riječima sugovornika, u Hrvatskoj nedostaju aktivnosti uključivanja migranata u društvo, te su Hrvati još uvijek iznenađeni pri kontaktu sa strancem koji nije došao samo na ljetovanje, što se može povezati sa činjenicom da Hrvatska još uvijek nije zemlja u koju se masovno migrira. Ovakav pristup ispitanima ne predstavlja velik problem, neki zaključuju kako je u Hrvatskoj *"ok dok si Europljanin i katolik, mislim da je npr. muslimanima ili migrantima iz Sirije ili Pakistana puno gore"* (Linda). U radu je spomenut Esser (2006) koji smatra da je jezik resurs u poslovnoj okolini, te da je glavni čimbenik uključenosti ili isključenosti aktera u poslovnom djelovanju. Iskustva sugovornika ne govore u prilog Esserovoj tezi, jer se sugovornici

minimalno koriste hrvatskim. Njih čak šestero zaposleno je na radnim mjestima u kojima se aktivno koriste njemačkim jezikom, a ostalih četvero na poslu koriste engleski i minimalno hrvatski. Ovakav rezultat može se povezati s procesom globalizacije, koja je povećala potrebu za poznavanjem određenog jezika izvan govornog područja, u vidu internacionalnih tvrtki, on-line rada i surađivanja tvrtki iz različitih zemalja, te solidnim korištenjem engleskog jezika među hrvatskim govornicima.

Iako sugovornici naglašavaju da poznavanje hrvatskog jezika nije neophodno za normalnu svakodnevnicu Hrvatskoj, ipak svi napominju kako je jezik važan faktor integracije, jer bez poznavanja jezika ne bi razumjeli što se događa u njihovoj okolini, u "prirodnom" okruženju, te bi se osjećali isključeno. Lüdi (prema Salminem, 2010) smatra kako je jezik spona pomoću koje se osobni identitet povezuje s identitetom grupe, što se jasno vidi u iskazu da je jezik važan za osjećaj pripadnosti u svakodnevnim situacijama. Iako svi razumiju i do neke razine govore hrvatski, samo je jedna sugovornica predložila da se intervju provede na hrvatskom. Ostali sugovornici smatraju da se bolje i prirodnije izražavaju na svom materinskom jeziku, a jedna je napomenula "čini mi se da ljudi misle da sam glupa kad pričam na hrvatskom, ne mogu se tako lako izraziti", što također utječe na poimanje sebe u novoj okolini. Prema svemu navedenome, može se zaključiti da je za vezu između jezika i identiteta najpovoljniji postmoderni "patchwork" pristup koje spominje Kresić (2016), jer objašnjava postojanje višestrukih jezičnih identiteta, pluralizam i fleksibilnost identiteta, odnosno postojanje više identiteta istodobno. Međutim, ne može se isključiti niti konstruktivistička teorija, prema kojoj pomoću jezika promatrač promatra, razlikuje i opisuje svijet, tako definirajući drugi i sebe.

Valja upozoriti na ograničenja ovog istraživanja, iako rezultati mogu poslužiti za usporedbu budućim sličnim istraživanjima. Ograničenje ovog istraživanja jest nepostojanje sličnih istraživanja na ovu temu, tako da nedostaje mogućnost usporedbe. Za buduća istraživanja trebalo bi pokušati naći stariju populaciju, te Nijemce koji u Hrvatskoj žive u manjim gradovima ili selima, jer razlika između velikih gradova Hrvatske i gradova Njemačke možda nisu toliko krucijalne da bi u velikoj mjeri utjecale na promjene životnih navika i mogućnosti. Također, svi sugovornici u ovom istraživanju su visokoobrazovani i dobivaju plaće veće od hrvatskog prosjeka, pa se možda iz tog razloga nisu susreli s određenim birokratskim i životnim (ne)prilikama. Relativno malen uzorak sugovornika za ovo istraživanje stvara ograničenja pri generalizaciji interpretiranih odgovora, stoga bi buduća istraživanja ove ili slične teme trebala uzeti u obzir navedene točke.

10. Zaključak

Nakon teorijskog dijela rada, koji čine tematske cjeline "Povijest Nijemaca u Hrvatskoj", "Migracije", "Identitet" i "Jezik", empirijskim dijelom rada htjelo se metodom intervjua na uzorku od deset sugovornika istražiti dojmove Nijemaca o životu u Hrvatskoj.

Nakon zanimljive povijesti masovnog naseljavanja hrvatskog tla, zatim progona nakon Drugog svjetskog rata, Nijemci danas u Hrvatskoj čine manjinu s oko 3.000 stanovnika. Analizom intervjua može se zaključiti kako su svi ispitani Nijemci u Hrvatsku doselili dobrovoljno, a razlozi su u većini slučajeva poslovne prilike, ljubavne veze i brakovi ili kombinacija oba razloga. Konkretni potisni faktori za odlazak iz Njemačke nisu navedeni. Sugovornici redovito održavaju kontakte s njemačkim prijateljima i njemačkim aktualnim temama putem medija i povremenim putovanjima u Njemačku, time potvrđujući postojanje koncepta transnacionalizma. Prethodni stavovi i razmišljanja o Hrvatima pokazala su se točnima, uz nadopunu novim mišljenjima, koja su nastala iskustvom života u Hrvatskoj. Prema tim mišljenjima Hrvati su u odnosu na Nijemce opušteniji u pristupu prema poslu i svakodnevnim obavezama, gostoljubivi, pristupačniji, slabije organizirani ali skloniji improviziranju, te se ne liše uživati u kavama i odmoru.

Životom u Hrvatskoj identitet sudionika ovog istraživanja nije se radikalno promijenio, ali se proširio, te sada raspolažu novim ponašanjima i interpretacijom tuđih ponašanja koje koriste ovisno o kontekstu u kojem se nalaze, što govori u korist simboličko- interakcionističkoj teoriji identiteta. Lepeza identiteta je proširena, baš kao se i može očekivati u globalizacijskom dobu. Iako poznavanje hrvatskog jezika nije neophodno za svakodnevno snalaženje u Hrvatskoj, uloga jezika pokazala se važnom za integraciju, jer bez poznavanja jezika nema razumijevanja svakodnevnih događaja iz okoline, što je nužno za osjećaj pripadanja i sudjelovanja.

11. Popis literature

1. Afrić, V. (1988) Simbolički interakcionizam. *Revija za sociologiju*, 19 (1-2), 1-13.
2. Babić, D. (2003). Milan Mesić, Međunarodne migracije: tokovi i teorije. *Migracijske i etničke teme*, 19 (1), 119-122. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/134993>
3. Banovac, B. (2000) Modernitet, prostor i konstrukcija identiteta. *Revija za sociologiju*, 31 (3-4), 113-132.
4. Banovac, B. i Mrakovčić, M. (2007). Integracije i akteri: proturječnosti i izazovi. *Migracijske i etničke teme*, 23 (4), 319-345. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/21695>
5. Beus Richembergh, G. (1994) Kulturno-povijesni identitet Nijemaca u Hrvatskoj. U: Beus Richembergh, G., *Nijemci u Hrvatskoj jučer i danas*. Zagreb :Njemačka narodonosna zajednica
6. Beus Richembergh, G. (2010) *Nijemci, Austrijanci i Hrvati : prilozi za povijest njemačko-austrijske nacionalne manjine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb /Sarajevo/ Osijek : Synopsis ; Njemačka zajednica - Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj
7. Biti, M. (2007) O suodnosu mentalnih i jezičnih svjetova iz perspektive kognitivne stilistike. *Fluminensia*, 19 (2), 51-71. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/21646>
8. Blagojević, A. (2020). Pravni i institucionalni okvir integracije migranata u hrvatsko društvo. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 57 (3), 707-737. <https://doi.org/10.31141/zrpf.2020.57.137.707>
9. Božić, S. (2001) Posljednja avantura: umirovljeničke migracije, klima i »ugodnosti«. *Migracijske i etničke teme*, 17 (4), 311-326. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/125150>
10. Božić, S. i Burić, I. (2005) Migracijski potencijal Hrvatske – mikroanalitički aspekti. *Migracijske i etničke teme*, 21 (1-2), 9-33. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/5644>
11. Bužinkić, E., Kranjec, J. (2013) Pregled pravnog i institucionalnog okvira za zaštitu stranaca u Hrvatskoj. Zagreb: Centar za mirovne studije.
12. Chin, N. B. i Wigglesworth, G. (2007) *Bilingualism. An advanced resource book*. London/New York: Routledge
13. Cifrić, I. i Nikodem, K. (2006) Socijalni identitet u Hrvatskoj: Koncept i dimenzije socijalnog identiteta. *Socijalna ekologija*, 15 (3), 173-202. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/7546>
14. Čačić-Kumpes, J., Gregurović, S. i Kumpes, J. (2012). Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 42 (3), 305-336. <https://doi.org/10.5613/rzs.42.3.3>

15. Čapo Žmegač, J. (2003) Dva lokaliteta, dvije države, dva doma: Transmigracija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu. *Narodna umjetnost*, 40 (2), 117-130. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/27796>
16. Čapo Žmegač, J. (2019) *Dva doma*. Zagreb: Durieux
17. Čepo, D. (2008) Od nacionalnoga k supranacionalnom: europski identitet i Europska unija. U: Budak, N. i Katunarić, V. (2010), *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, Zagreb : Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo : Pravni fakultet
18. Deutscher, G. (2010) *Im Spiegel der Sprache : warum die Welt in anderen Sprachen anders aussieht*. München : Verlag C. H. Beck
19. Eickelpasch, R. i Rademacher, C. (2004) *Identität*. Bielefeld: Transcript
20. Esser, H. (2006). Migration, Sprache und Integration. (AKI-Forschungsbilanz, 4). Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung gGmbH FSP Zivilgesellschaft, Preuzeto sa <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-113493>
21. Ette, A. I Sauer, L. (2007) Auswanderung aus Deutschland: Stand der Forschung und erste Ergebnisse zur internationalen Migration deutscher Staatsbürger. (Materialien zur Bevölkerungswissenschaft, 123). Wiesbaden: Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (BIB)
Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/316999016_Auswanderung_aus_Deutschland_Stand_der_Forschung_und_erste_Ergebnisse_zur_internationalen_Migration_deutscher_Staatsburger
22. Flego, G. (2008) Bilješke uz pojam identiteta. U: Budak, N. i Katunarić, V. (2010), *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*. Zagreb : Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo : Pravni fakultet
23. Flubacher, Mi-Chi (2014) *Integration durch sprache- die Sprache der Integration*. Wien: Vienna University Press, V&R Unipress
24. Friganović, M. (1989) Migracije kao konstanta geoprostora. *Acta Geographica Croatica*, 24. (1), 19-29. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/97767>
25. Geiger, V. (1991) Nijemci u Hrvatskoj. *Migracijske i etničke teme*, 7 (3-4), 319-334. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/127354>
26. Geiger, V. (1994) Nijemci u Hrvatskoj od kraja Drugog svjetskog rata do danas. U: Beus Richembergh, G. (1994), *Nijemci u Hrvatskoj jučer i danas*. Zagreb: Njemačka narodnosna zajednica
27. Geiger, V. (1996) Nijemci i Austrijanci u Hrvatskoj od 1945. do danas . *Časopis za suvremenu povijest*, 28 (1-2), 227-233.
28. Gipper, H. (1972) *Gibt es ein sprachliches Relativitätsprinzip? : Untersuchungen zur Sapir-*

Whorf-Hypothese. S Fischer

29. Grbić, J. (2004) Jezični procesi, identitet i globalizacija. *Narodna umjetnost*, 41 (2), 235-253. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/26067>
30. Gvozdanić, J. (2010) Jezik i kulturni identitet Hrvata. *Kroatologija*, 1 (1), 39-56. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/60202>
31. Heckmann W., F. Bosswick (2006) Integration of Migrants: Contribution of Local and Regional Authorities, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
32. Hoffmann-Nowotny, H. J. (1970): *Migration. Ein Beitrag zu einer soziologischen Erklärung*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag
33. Kalanj, R. (2007). Dimenzije modernizacije i mjesto identiteta. *Socijalna ekologija*, 16 (2-3), 113-156. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/17236>
34. Kalanj, R. (2008) *Modernizacija i identitet*. Zagreb : Politička kultura
35. Keupp, H. (2000) Identitätskonstruktionen- Interkulturelle Identität. U: Ehlail, F., Schön, H., Strittmatter- Haubold, V.: *Die perspektive des Anderen- Kulturräume anthropologisch, philosophisch, ethnologisch und pädagogisch beleuchtet*. Heidelberg: Mattes
36. Knežević, I. (2015) *Lingvistički determinizam i umjetni jezici- utopijske i distopijske perpektive*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Odsjek za filozofiju
37. Korunić, P. (2005) Nacija i nacionalni identitet. *Revija za sociologiju*, 36 (1-2), 87-105. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/13687>
38. Kresić, M. (2016) Sprache und Identität. U: Kilian, J., Brouër, B., Lüttenberg, D. (Hrsg.): *Handbücher Sprachwissen. Berlin/Boston: Walter de Gruyter*
39. Kröhnert, S. (2007) *Migration- eine Einführung*. Berlin :Berlin- Institut für Bevölkerung und Entwicklung Preuzeto s <https://docplayer.org/14346174-Migration-eine-einfuehrung.html>
40. Krumm, H. J. (2017) Integration durch sprache- ein falsches Versprechen? U: Christian Krekeler, *Informationen Deutsch als Fremdsprache*, Band 30, Heft 5. De Gruyter Preuzeto s <https://www.degruyter.com/view/journals/infodaf/30/5/article-p413.xml?language=de>
41. Kuvačić, I. (1989) Funkcionalizacija u sociologiji. *Revija za sociologiju*, 20 (3-4), 385-395. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/155437>
42. Leburčić, A. i Šuljug, Z. (2008) Metodološki aspekti istraživanja jezika kao društvenog fenomena. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (1), 131-146. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/136156>
43. Mesić, M. (2002) *Međunarodne migracije : tokovi i teorije*. Zagreb :Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta,
44. Metzeltin, M. (2000) *Nationalstaatlichkeit und Identität : ein Essay über die Erfindung von*

Nationalstaaten. Wien :3 Eidechsen

45. Mihelj, S. (2001) Identiteti i globalizacija: mitovi i realnost. *Revija za sociologiju*, 32 (3-4), 147-154. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/154065>
46. Nikodem, K. (2004) Identity. Conversations with Benedetto Vecchi (Zygmunt Bauman). *Socijalna ekologija*, 13 (2), 202-206. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/47810>
47. Periša, A. (2016) *Uvod u filozofiju jezika. Priručnik za studente filozofije, kroatistike i svih filoloških smjerova*. Zadar: Sveučilište u Zadru Preuzeto s http://www.unizd.hr/Portals/41/Uvod_u_filozofiju_jezika.pdf?ver=2016-10-12-134025-980
48. Petrović, D. (2006) Anatomy of Identity Theoretical Approach to Identity. *Etnološka istraživanja*, (11), 235-259. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/37224>
49. Salminen, J. (2010) *Die deutsche Sprache als Teil der sprachlichen und beruflichen Identität. Eine Studie unter Germanistikstudierenden der Universität Helsinki*. Magistarski rad. Helsinki: Universität Helsinki Preuzeto s <https://core.ac.uk/download/pdf/14914885.pdf>
50. Sapir, E. (1972) *Die Sprache :eine Einfuehrung in das Wesen der Sprache*. München :Max Hueber Verlag
51. Sekulić, D. (2010) „Pojam identiteta“, U: Budak, N. i Katunarić, V. (ur.) *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo i Pravni fakultet
52. Sorić, M. (2012) Zygmunt Bauman, Tekuća modernost. *Revija za sociologiju*, 42 (1), 104-108. Preuzeto sa <https://doi.org/10.5613/rzs.42.1.6>
53. Špiranec, I. (2010) : Tko se boji dvojezičnosti još? (definiranje dvojezičnosti), *Strani jezici* 39 (2010), 9-28 Preuzeto s https://stranijezici.ffzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2019/06/SJ_39_1-2_1.pdf
54. Uzeirbegović, H (2002) *Migracije njemačkog stanovništva na području srednje i jugoistočne Europe u XX. Stoljeće*. Diplomski rad. Zagreb: Hano Uzeirbegović ; [mentor Vranješ-Šoljan, Božena].
55. Zeman, Z. (2007) Identitetske strategije: u potrazi za smislom. *Društvena istraživanja*, 16 (6 (92)), 1015-1029.
56. Žažar, K. (2008) Modernost i klasična sociologija: Ambivalentnost klasične sociološke teorije. *Revija za sociologiju*, 39 (3), 183-204.
57. Živković, I. (2007) Strani jezik-novi identitet? U: Granić, J., *Jezik i identiteti, zbornik*. Zagreb/ Split : hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku

Internetski izvori:

http://www.wissenschaftweltoffen.de/publikation/wiwe_2007.pdf

<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/157440/umfrage/auswanderung-aus-deutschland/>

<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/2534/umfrage/entwicklung-der-anzahl-deutscher-auswanderer/>

<https://auswandern-info.com/top-50-in-2018-deutsche>

https://www2.daad.de/medien/der-daad/medien-publikationen/publikationen-pdfs/wiwe_2016.pdf

https://www.academia.edu/36225176/Aristotel_-_politika

<https://www.dzs.hr/>

<https://ljudskaprava.gov.hr/>